

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA FILOZOFICKÁ

KATEDRA PEDAGOGIKY

Diplomová práce

Veronika Fulínová

**Etická dilemata sociálních pedagogů na oddělení
sociálně-právní ochrany dětí**

Ethical dilemmas of social pedagogues at Department of Social and Legal
Protection of children

Praha 2021

Vedoucí práce: Mgr. Tereza Komárková, Ph.D.

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji Mgr. Tereze Komárkové, Ph.D. za odborné a cenné rady při vypracování této diplomové práce. Dále bych ráda poděkovala všem účastníkům, kteří byli ochotni spolupracovat na mé výzkumné části.

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....
Veronika Fulínová

ABSTRAKT

Diplomová práce se zabývá tématem Etických dilemat sociálních pedagogů na oddělení sociálně právní ochrany dětí. Cílem bylo zjistit, jaká etická dilemata museli nebo musí nejčastěji sociální pedagogové na OSPODU. Teoretická část zahrnuje obecnou část o sociálně právní ochraně dětí, základní legislativu upravující práva dětí a rodin, roli sociálního pedagoga, součástí je i ideální profil sociálního pedagoga. V dalších kapitolách je rozebrána etika v sociální pedagogice nebo teoreticky uvedená etická dilemata a jejich důsledky. Závěr teoretické části je doplněn o etický kodex sociálních pracovníků. V praktické části byla zjištěna nejčastěji řešená etická dilemata pracovníků a to metodou kódování na základě rozhovorů. Mezi tato dilemata patří např. odebírání dětí z biologických rodin, manipulace rodičů s dětmi nebo dilema hranic mezi pracovníky a klienty.

KLÍČOVÁ SLOVA

Etické dilema, etika, morálka, sociální pedagog, OSPOD, rodina, náhradní rodinná péče, etické hodnoty.

ABSTRACT

This diploma thesis deals with the topic of Ethical dilemmas of social pedagogues in the department of social and legal protection of children. The aim was to find out what ethical dilemmas the social pedagogues at OSPOD had dealt with most frequently. The theoretical part includes a general part on the social and legal protection of children, basic legislation of children and family rights, the role of a social pedagogue, and an ideal profile of a social pedagogue is also included. In the next chapters ethics in social pedagogy is mentioned theoretically, ethical dilemmas and their consequences are presented as well. The Code of Ethics of social workers can be encountered at the end of the theoretical part.

In the practical part of the thesis, the dilemmas social pedagogues deal with most frequently have been established, by the coding method on basis of interviews carried previously. Among such dilemmas belong: taking children from biological families, the manipulation of parents towards children or the dilemma of boundaries among social workers and their clients.

KEY WORDS

Ethical dilemma, ethics, morality, social pedagogue, OSPOD, family, substitute family care, ethical values.

OBSAH

SEZNAM ZKRATEK	8
ÚVOD.....	9
1 SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ.....	10
1.1 Legislativa	11
1.2 Role sociálního pedagoga na OSPODU.....	13
1.2.1 Profil sociálního pedagoga.....	14
1.2.2 Osobnostní předpoklady	16
1.2.3 Kompetence sociálních pedagogů na OSPODU.....	18
2 ETIKA V SOCIÁLNÍ PEDAGOGICE	20
2.1 Charakteristika etiky	21
2.2 Aspekty profese sociálního pedagoga k pojetí etiky.....	24
2.2.1 Orientace na klienta	25
2.2.2 Sociální prostředí sociální pedagogiky	26
2.2.3 Orientace na sociálního pedagoga	27
3 ETICKÁ DILEMATA SOCIÁLNÍCH PEDAGOGŮ	28
3.1 Nejčastěji řešená etická dilemata	30
3.1.1 Důsledky etických dilemat	33
3.1.2 Řešení etických dilemat.....	34
3.2 Etický kodex sociálních pracovníků	35
PRAKTICKÁ ČÁST	38
4 METODOLOGIE VÝZKUMU.....	38
4.1 Výzkumný cíl.....	39
4.2 Volba výzkumného vzorku	40
4.3 Metoda sběru dat (polostrukturovaný rozhovor).....	40
4.4 Analýza dat.....	41
4.5 Validita a reliabilita kvalitativního výzkumu.....	42
4.6 Etická hlediska výzkumu	43
5 INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ.....	45
5.1 Role sociálního pedagoga na OSPODU v praxi	45
5.2 Pojetí etického dilematu.....	46

5.3 Nejčastěji řešená etická dilemata	47
5.3.1 Odebírání dětí z biologických rodin do ústavní péče	47
5.3.2 Dilemata související s pěstounskou péčí	49
5.3.3 Dilema související s citovým navázáním dítěte umístěné v pěstounské péči na přechodnou dobu	51
5.3.4 Dilema spojené s manipulací dětí	53
5.3.5 Dilema spojené s vymezením vztahu mezi pracovníkem a klientem	55
5.4 Etické hodnoty v profesi sociálních pedagogů	57
5.5 Prevence etických dilemat	58
5.6 Shrnutí výzkumné části	61
6 DISKUSE	64
ZÁVĚR	68
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	70
Seznam použité literatury	70
Seznam elektronických zdrojů	71
SEZNAM TABULEK	74
PŘÍLOHY	I
Příloha č. 1 – Informovaný souhlas	II
Příloha č. 2 – Ukázka rozhovoru	III

SEZNAM ZKRATEK

OSPOD – oddělení sociálně právní ochrany dětí

NRP – náhradní rodinná péče

PP na přechodnou dobu – pěstounská péče na přechodnou dobu

DD se školou – dětský domov se školou

ÚVOD

Pro diplomovou práci jsem vybrala téma etických dilemat sociálních pedagogů na oddělení sociálně právní ochrany dětí. Konkrétně bych do své práce ráda zahrнула přímo sociálně právní ochranu dětí, ale i náhradní rodinnou péči. Na svých studiích jsem prošla několika praxemi a nedílnou součástí byla praxe právě na oddělení sociálně právní ochrany dětí. Působila jsem zde jako sociálních pracovník, protože jsem v té době studovala sociálně právní školu. Rozdíl mezi sociálním pracovníkem a sociálním pedagogem budu nastiňovat v jedné z mých kapitol teoretické části. Myslím si, že v sociální sféře je mezi těmito dvěma profesemi pomyslná čára, která nedělá mezi nimi nijak velké rozdíly. Jsou to dva jiné obory, a přesto v praxi fungují podobným způsobem.

Práce s lidmi patří mezi nejobtížnější zaměstnání vůbec. Je to mnohdy o správné komunikaci a rozhodnutí, na OSPODU tomu není jinak. Je to o to těžší, protože se zde pracuje s rodinami, které mnohdy vypráví příběhy, ze kterých doslova běhá mráz po zádech. Sociální pedagogové v tomto institutu se zabývají patologickými rodinami, kdy děti z těchto rodin jsou často zanedbávané nebo týrané a ve finále musí být umístěny od náhradní rodinné péče. Řešením pak je najít takovým dětem zdravou rodinu, která by jim nabídla lepší a plnohodnotnější život.

Diplomová práce se skládá ze dvou částí – teoretické a praktické části. Protože je práce zaměřená na OSPOD a sociální pedagogy, tak teoretická část se bude zabývat sociálně právní ochranou dětí obecně. Zde popíšu základní legislativu, která upravuje práva rodin a dětí, dále zmíním role sociálního pedagoga a sociálního pracovníka na OSPODU, kde konkrétně uvedu, jak práce sociálního pedagoga vypadá v praxi a jestli je vůbec možné nalézt rozdíly mezi prací sociálního pracovníka a pedagoga. Součástí bude i ideální profil sociálních pracovníků, tzn. jaké vzdělání nebo osobnostní vlastnosti by měl každý pracovník mít. Zaměřím se též na obecnou etiku v sociální pedagogice, kde zmíním základní pojmy a definice z různé literatury. Další kapitoly diplomové práce budou popisovat možná etická dilemata v sociální pedagogice, zaměřím se na nejzávažnější dilemata objevující se v praxi, na to, jak je lze řešit, nebo na to, jaké důsledky přináší pro tyto pracovníky.

Empirická část bude obsahovat kvalitativní výzkum, kde na základě rozhovorů získaných od sociálních pedagogů na OSPODU bude zjištěno, jaká etická dilemata museli řešit nebo zdali jim zasahovala do jejich osobních životů.

TEORETICKÁ ČÁST

1 SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ

Sociálně právní ochrana dětí (SPOD) zabezpečuje práva dítěte na jeho život, snaží se, aby děti byly vychovávány ve své biologické rodině. Chrání identitu dítěte, svobodu myšlení, podporuje dítě v právu na vzdělávání, zaměstnání a hlavním cílem je zajistit, aby dítě bylo chráněno před jakýmkoliv tělesným či duševním týráním, zanedbáváním nebo zneužíváním k čemukoliv. Toto je předmětem různých orgánů, které se na tuto problematiku specializují. Jsou to např. krajské úřady, ministerstvo, úřady práce nebo obecní úřady s rozšířenou působností.¹

Hlavními principy, kterými se SPOD řídí, jsou např. jednání dle nejlepšího blaha, zájmu a prospěchu dítěte, poskytovat pomoc a péči pro všechny děti a nehledět na rozdíly v barvě pleti, pohlaví, rasy, postižení, jazyka, náboženství, národnosti apod. Pomoc se poskytuje zdarma a dětem mladším 18 let. Dalším z cílů je vyhledávat děti ohrožené sociálně patologickými jevy a proti těmto preventivně působit. SPOD též musí zajišťovat pomoc a podporu dětem v náhradní rodinné výchově, sledovat vývoj dětí umístěných v ochranné nebo ústavní výchově nebo zajišťovat sanaci rodiny aj.²

SPO se zaměřuje na děti, jejichž rodiče zemřeli nebo pokud neplní či zneužívají rodičovské odpovědnosti. Předmětem SPO jsou nadále děti v péči jiné osoby, děti, které zanedbávají povinnou školní docházku, požívají alkohol a jiné návykové látky, dopouští se úteků, děti, které jsou fyzicky nebo psychicky týrány nebo pokud se jedná o děti cizinců (toto má na starosti tzv. ÚMPOD).³

„Zákon o rodině definuje v § 31 rodičovskou odpovědnost jako souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj,

a) při zastupování nezletilého dítěte

¹ *Sociálně-právní ochrana dětí – obecný úvod.* online cit. 2020-12-05 Dostupné z: <http://www.ospod.cz/informace/obecne/>

² NOVOTNÁ, J., FEJT, V. *Sociálně-právní ochrana dětí.* 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2009. str. 15-16

³ *Zákony pro lidi – zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí.* online cit. 2020-12-05 Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>

b) *při správě jeho jmění.*“⁴

Každý rodič má povinnost plnit rodičovskou odpovědnost, zvláště pokud je jeho dítě nezletilé nebo není samo výdělečně činné. Pokud tak nečiní, je nutné, aby zasáhly výše uvedené orgány. Právo na rodičovskou odpovědnost mají oba rodiče, pokud jeden z nich nezemřel: pak náleží plná rodičovská odpovědnost tomu druhému. Pokud je dítě ve věku 16 let, je možné, aby soud rozhodl o jeho zletilosti a přiřknul mu rodičovskou odpovědnost, pokud se stará o jiné dítě. Aby rodiče mohli vykonávat rodičovskou odpovědnost, musí být způsobilí k právním úkonům. Pokud soud shledá překážky, které by bránily výkonu rodičovské odpovědnosti, může ji omezit, pozastavit nebo zbavit. I tak mají rodiče povinnost vyživovací ke svému dítěti.⁵

1.1 Legislativa

Práva dětí jsou zajišťována několika legislativními dokumenty. Stěžejním je zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí, ve kterém je uvedeno např. jaké orgány zabezpečují SPOD (viz. výše), na jaký okruh dětí se vztahuje SPOD (viz. výše), jaká opatření uskutečňují (SPOD staví na poradenské a preventivní činnosti), jaká zařízení SPOD používá pro ochranu dětí (např. zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, dětské domovy atd.), jak vypadá pěstounská péče (jaká práva a povinnosti má osoba vykonávající pěstounskou péči), dávky pěstounské péče (odměna pěstouna, příspěvek na úhradu potřeb dítěte, příspěvek při převzetí dítěte, příspěvek na ukončení pěstounské péče nebo příspěvek na zakoupení automobilu aj.⁶

Listina základních práv a svobod (LZPS), která se skládá ze 6 hlav, pro účely této práce jsou stěžejními články 1,2 a 3, které vysvětlují svobodu a rovnost lidí, kdy právo svobody má být zaručeno všem občanům bez rozdílu rasy, pohlaví, barvy pleti atd., tak jak uvádí principy SPOD. Článek 5 a 6 uvádí právo každého na život; a lidský život se má chránit ještě před samotným narozením dítěte. Další články referují o právu na adekvátní bydlení nebo zachování lidské důstojnosti. Rodiny a dětí se týká článek 32, který pojednává o ochraně rodičovství a ochraně dětí, které mají právo na řádnou výchovu a péči. Rodiče

⁴ NOVOTNÁ, J., FEJT, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2009. str. 64

⁵ Tamtéž

⁶ *Zákony pro lidi – zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí*. online cit. 2020-12-05 Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>

mají právo v případě nouze žádat pomoc od státu a v případě neplnění rodičovské odpovědnosti lze dítě od rodičů odloučit.⁷

Úmluva o právech dítěte přijatá v listopadu roku 1989 též obsahuje základní lidská práva. Ve stručnosti se Úmluva o právech dítěte odkazuje na nejlepší zájem dítěte, kdy nesmí docházet k žádné diskriminaci. Podobně jako LZSP vytyčuje právo na život dítěte, a to v maximální možné míře, a bezpečné zachování rozvoje a života dítěte. Dítě pro svůj zdravý vývoj ať už tělesný či duševní potřebuje cítit lásku, bezpečí a porozumění od své rodiny. Úmluva dělí práva na politická, ekonomická, sociální, kulturní nebo občanská. Tzn. dítě má právo na vzdělávání, na adekvátní úroveň bydlení, zdravotnickou péči, ochranu před jakýmkoliv druhem ubližování, má také právo účasti se a svobodného vyjádření názorů atd.⁸

Nový občanský zákoník je dalším legislativním dokumentem, který se týká rodiny a dětí. Pro účely této práce nás bude zajímat část věnovaná rodinnému právu. Rodinné právo v NOZ obsahuje manželství (tzn. jak vzniká, jak zaniká, jaké mají manželé vůči sobě povinnosti aj.), příbuzenství a švagrovství, péče a ochrana dítěte, vyživovací povinnosti, jiné formy péče o dítě (forma poručenství, opatrovnictví dítěte, svěření dítěte do péče jiné osoby, pěstounství) nebo ústavní výchovu.⁹

Pokud se děti mladší 15 let nebo mladiství delikventi dopustili určitého trestného činu (neboli provinění), pak soud dětského nebo mladistvého pachatele může potrestat dle zákona č. 218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže. Zákon stanovuje, jaká opatření lze mladistvému udělit, pokud jednal protizákonně. Těmi opatřeními, které soud může mladistvému uložit, jsou ochranná opatření, výchovná opatření nebo trestní opatření.¹⁰

Výchovná opatření zahrnují probační program, dohled probačního úředníka, výchovné povinnosti, výchovná omezení nebo napomenutí s výstrahou. Cílem je ovlivnit způsob života mladistvého takovým směrem, který bude pro něj správným. Tato opatření cílí na zajištění řádné výchovy. Ochranná opatření obsahují zabezpečovací detenci, ochranné léčení, zabránění části majetku, zabránění věci nebo ochranná výchova. Jejich cílem je zajistit

⁷ NOVOTNÁ, J., FEJT, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2009. str. 17-18

⁸ Tamtéž, str. 18-19

⁹ ZÁKON Č.89/2012 Sb. *OBČANSKÝ ZÁKONÍK*. online cit. 2020-06 Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>

¹⁰ ZÁKON Č.218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže. online cit. 2020-12-06 Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>

bezpečnost společnosti před pácháním deliktů mladistvých; ukládá se tehdy, pokud nestačí uložení výchovných opatření. ¹¹

Trestní opatření opět mají výchovně zapůsobit na mladistvého a ovlivnit tak jeho řádný vývoj. Všechna tato uložená opatření mají sloužit k prevenci nebo k zabránění relapsu páchání trestných činů ze strany mládeže. Pokud nestačí rodičovská výchova a není vidina, že by rodiče mohli dítě vést správným směrem, pak se musí přejít na tvrdší opatření ve formě výše uvedených. Uložit soud může trestní opatření ve formě obecně prospěšných prací, zákazem činnosti nebo zákazem navštěvování kulturních nebo sportovních aktivit, zakázat může určitou činnost, může udělit peněžité opatření nebo v případě neplnění těchto „měkkých“ opatření může přejít až k trestu odnětí svobody. ¹²

Zákon též zahrnuje trestní řízení ve věcech dětí mladších 15 let, kdy soud může uložit dítěti výchovné omezení, výchovnou povinnost, napomenutí s výstrahou, dohled probačního úředníka, ochranné léčení nebo ochrannou výchovu. Těmto dětem, vykazujícím sociálně patologické chování, se věnují kurátoři pro děti a mládež, kteří spadají pod sociálně-právní ochranu dětí. ¹³

1.2 Role sociálního pedagoga na OSPODU

Na úvod této kapitoly je pro přesnost lepší uvést rozdíl mezi sociálním pracovníkem a sociálním pedagogem na OSPODU. Rozdíly mezi těmito dvěma obory jsou nepatrné. Většinou sociální pedagogové působí v oblasti školství (např. asistenti pedagoga), kde pro ně jsou jasné pracovní pozice. Zatímco na OSPODU rozdíly mezi pozicemi sociálního pracovníka a sociálního pedagoga nejsou žádné. Pokud se někdo uchází o zaměstnání v této instituci, musí počítat s tím, že bude vykonávat stejnou náplň práce, jako sociální pracovník. Disponovat by měl stejnými znalostmi nebo charakteristickými rysy. ¹⁴

„Sociální pedagog je člověk připravený působit v obtížných sociálních podmínkách a situacích, přináší pomoc a světlo na cestě rozšiřovat lidskou svobodu. Sociální pedagog je absolvent studia oboru sociální pedagogika, a také oboru pedagogika se specializací (zaměřením) na sociální pedagogiku. Je to odborník, jehož všeobecné kompetence spočívají

¹¹ ZÁKON Č.218/2003 Sb. o soudnictví ve věcech mládeže. online cit. 2020-12-06 Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>

¹² Tamtéž

¹³ Tamtéž

¹⁴ VORÁČKOVÁ, L. *Koncepce profilu sociálního pedagoga*. Brno, 2007. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Katedra sociální pedagogiky. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/ohtip/KONCEPCE_PROFILU_SOCIALNIHO_PEDAGOGA.pdf

v pomoci dětem, mládeži i dospělým při odpovídajícím průběhu socializace a hledání možnosti zlepšení kvality jejich života prostřednictvím výchovy, vzdělání a poradenství. Sociální pedagog je kvalifikovaný pro předcházení, zvládání a eliminaci běžných i závažných životních problémů.“¹⁵

„Sociální pracovník vykonává sociální šetření, zabezpečuje sociální agendy včetně řešení sociálně právních problémů v zařízeních poskytující služby sociální péče, sociálně právní poradenství, analytickou, metodickou a koncepční činnost v sociální oblasti, odborné činnosti v zařízeních poskytujících služby sociální prevence, depistážní činnost, poskytování krizové pomoci, sociální poradenství a sociální rehabilitace. Dle zákona je požadováno vyšší odborné či vysokoškolské vzdělání, získané absolvováním vzdělávacího programu v oborech zaměřených na sociální práci, sociální pedagogiku, sociální a humanitární práci, sociální práci nebo sociálně právní činnost.“¹⁶

1.2.1 Profil sociálního pedagoga

Pozice sociálního pedagoga na trhu práce v oblasti sociální není pevně definována. Sociální pedagog sice spadá do sociálně orientovaných pozic, ale svoji náplň práce nemá stále konzistentně danou. Aby sociální pedagog mohl vykonávat dobře svoje povolání, musí to z jedné části brát jako poslání, mít vzdělání na vysokoškolské úrovni nebo specifické charakteristické vlastnosti. Dnes již mnoho vysokých škol nabízí studium sociální pedagogiky na úrovni bakalářské až doktorandské. Nezbytné je sebevzdělávání nebo celoživotní vzdělávání, neboť se zákony neustále novelizují a odborné termíny dostávají nové názvy. „Paradoxně se děje to, že pracovníci OSPOD vnímají oblast celoživotního vzdělávání jako prostor, kde by jejich vlastní potřeby mohly být naplněny, díky systému nastavenému mimo tyto potřeby se to však neděje, což způsobuje velkou frustraci.“¹⁷

Při sebevzdělávání sociální pedagogové poznávají svoje slabé a silné stránky a snaží se na nich aktivně pracovat. Pokud je sociální pedagog dobře edukačně vybaven, měl by umět rozpoznat a diagnostikovat odchýlení od normy, např. týrání v rodině, kdy se dítě může

¹⁵ VORÁČKOVÁ, L. *Koncepce profilu sociálního pedagoga*. Brno, 2007. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Katedra sociální pedagogiky. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/ohtip/KONCEPCE_PROFILU_SOCIALNIHO_PEDAGOGA.pdf

¹⁶ Tamtéž

¹⁷ VORÁČKOVÁ, L. *Koncepce profilu sociálního pedagoga*. Brno, 2007. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Katedra sociální pedagogiky. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/ohtip/KONCEPCE_PROFILU_SOCIALNIHO_PEDAGOGA.pdf

ŠÍP, M., HÁJKOVÁ, Z. *Vzdělávání jako cílený rozvoj kompetencí. Soubor doporučení pro optimalizaci systému vzdělávání pracovníků OSPOD*. 1.vyd., Praha: MPSV, 2019, str. 28.

chovat úplně jinak a na těle jsou vidět známky fyzického násilí, nebo rozpoznání delikventního chování, drogové a jiné závislosti. Sociální pedagog je přítomen a součástí resocializace nebo reedukace.¹⁸

Absolventi VOŠ nebo VŠ mají málokdy představu o tom, jak práce na OSPODU vypadá. Často již zkušenější sociální pedagogové zmiňují, aby se absolventi dovzdělali např. v oblasti zákonů a jejich aplikace do praxe, komunikace s klienty (obzvláště správná komunikace s dětmi) nebo zhodnocení situace v rodině. Pracovníci dále uvádějí, aby je školy lépe připravovaly z hlediska rozvíjení jejich osobnosti, získání si přirozené autority nebo sebejistoty absolventů. Vzhledem ke kladení stále vyšších nároků na pracovníky OSPODU (netýká se pouze OSPODU, ale obecně práce v sociálních službách), je příznivé lépe absolventy připravit na oblast koordinace a řízení, zvládnutí konfliktních situací nebo zlepšení komunikačních schopností.¹⁹

Základním prvkem v práci sociálního pedagoga je poskytovat poradenství, a jinak tomu není na OSPODU. Slouží k tomu, aby klient (rodina) si uvědomili problém, který se v rodině skýtá, převzali odpovědnost, začali ho efektivně řešit a následně se snažili najít řešení. Sociální pracovník je doprovází a snaží se jim pomoci začlenit do společnosti. Podporuje nejlepší možné chování dětí a mládeže, pokud jejich rodina nefunguje tak, jak by měla.²⁰

Jak by měl tedy vypadat profesionální sociální pracovník neboli sociální pedagog? Jonathan Dimbleby kdysi řekl: „*Sociální pracovníci dělají práci, která je duchovně, mravně a fyzicky náročná, práci, která je trvalou zkouškou charakteru a inteligence, práci, která vyžaduje zcela mimořádnou odhodlanost a angažovanost.*“ Sociální pracovník (sociální pedagog), který pracuje profesionálně, by měl dosáhnout dnes již vysokoškolského vzdělání, svoji osobnost by měl neustále obohacovat o nové poznatky a vědomosti, dodržovat by měl

¹⁸ VORÁČKOVÁ, L. *Koncepce profilu sociálního pedagoga*. Brno, 2007. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Katedra sociální pedagogiky. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/ohtip/KONCEPCE_PROFILU_SOCIALNIHO_PEDAGOGA.pdf

¹⁹ ŠÍP, M., HÁJKOVÁ, Z. *Vzdělávání jako cílený rozvoj kompetencí. Soubor doporučení pro optimalizaci systému vzdělávání pracovníků OSPOD*. 1.vyd., Praha: MPSV, 2019, str. 26

²⁰ VORÁČKOVÁ, L. *Koncepce profilu sociálního pedagoga*. Brno, 2007. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Katedra sociální pedagogiky. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/ohtip/KONCEPCE_PROFILU_SOCIALNIHO_PEDAGOGA.pdf

předepsané standardy kvality, respektovat by mě měl etická pravidla a ctít hodnoty sociální práce (sociální pedagogiky).²¹

Práce sociálního pedagoga patří mezi pomáhající profese, a protože práce s lidmi obecně není jednoduchá, jinak tomu není ani v této profesi. Sociální pedagog musí neustále polemizovat o dvou otázkách: „*kým vůbec jsem a kým chci do budoucna být?*“ Vše souvisí s právními, technickými, nebo finančními restrikcemi co se týká OSPODU. Proto by měl mít sociální pedagog jasně vymezené pozice a kompetence, což je v důsledku obtížné, protože jak bylo uvedeno, sociální práce a pedagogika se v tomto institutu moc neliší.²²

Zákon č. 108/2006 o sociálních službách definuje obecné zásady dle kterých by se měl řídit každý sociální pracovník. Obsahuje zásady jako např. každý jedinec, klient má právo na poskytnutí bezplatného poradenství. Sociální pracovník musí zachovávat lidskou důstojnost. Klient musí pomoc, která je mu poskytována, brát aktivně, na druhou stranu by ho měl sociální pracovník motivovat ke změně, podporovat rozvoj autonomie a posilovat sociální integraci. Při tom všem sociální služby musí být poskytovány kvalitně, ve prospěch klienta a v souladu se základními lidskými právy.²³

Praktické zkušenosti jsou neodmyslitelnou součástí profesionálního výkonu sociálního pracovníka. Absolvent oboru sociální práce nebo sociální pedagogiky ihned po nástupu na OSPOD by měl průběžně reflektovat konkrétní situace, vztahy s klienty, etické problémy, rozhodovací postupy apod. Sebereflexe pracovníka se může odehrávat na úrovni supervize, mentoringu, kazuistických seminářů, vyhodnocování neobvyklých situací aj.²⁴

1.2.2 Osobnostní předpoklady

Charakterové vlastnosti sociálního pracovníka tvoří kombinace znalostí, dovedností či hodnot, které získal v sociální práci v souvislosti se svým jástvím, které se skládá

²¹ PEMOVÁ, T., PTÁČEK, R. *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*. online. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012, str. 121 cit. 2020-12-07. Dostupné z: <http://nadacesirius.cz/soubory/prilohy/manual-spod-pro-praxi.pdf>

²² PEMOVÁ, T., PTÁČEK, R. *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*. online. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012, str. 121 cit. 2020-12-07. Dostupné z: <http://nadacesirius.cz/soubory/prilohy/manual-spod-pro-praxi.pdf>

²³ *Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách*. online cit. 2020-12-20. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>

²⁴ PEMOVÁ, T., PTÁČEK, R. *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*. online. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012, str. 123 cit. 2020-12-20. Dostupné z: <http://nadacesirius.cz/soubory/prilohy/manual-spod-pro-praxi.pdf>

z životních zkušeností, rysů osobnosti, víry nebo kulturního dědictví. Záleží na autenticitě každého pracovníka, které vychází práce z jeho jáství a zároveň jak ctí etiku nebo hodnoty oboru. Sociální pracovník pracuje s klienty na úrovni profesní a lidské. Profesní úroveň je dána jeho odborností a pravomocemi. Dále záleží na tom, jaký má sociální pracovník vztah k okolnímu světu, hodnotám, lidem a smyslu života vůbec. Pomocí vymezení pohledu na svět je sociální pracovník schopen lépe pochopit své klienty. Chybou je, pokud se sociální pracovník snaží vnutit vlastní hodnoty klientům. Tato chyba je v této profesi častá, protože sociální pracovníci nemají často vymezené svoje hodnoty a bojí se, pokud by klient měl odlišné perspektivy.²⁵

Dalším aspektem je použití svého jáství v souvislosti se svými úzkostmi. Je jasné a obvyklé, že může sociální pracovník při práci s klienty cítit úzkost, protože lidské osudy těchto skupin jsou někdy opravdu politování hodné (zvláště pokud je klientem dítě). Úzkost nás může profesně rozvíjet, protože nejvíce se naučíme, pokud pracujeme se složitějšími případy. Důležité je, aby nám úzkost nezačala bránit v profesionálním výkonu sociální práce.

26

Jaké charakteristiky by měla obsahovat osobnost každého sociálního pracovníka? Nejčastěji se uvádí např. empatie, umět naslouchat, autenticita, prakticismus, inteligence, potřeba užitečnosti, porozumění atd. Osobnostní předpoklady lze dále rozvíjet formou supervizí, výcviků, odborných seminářů aj. Vztah mezi klientem a sociálním pracovníkem je dynamický. Ten je ovlivněn etnicitou, vzděláním, příjmy nebo širším sociálním prostředím a všechny tyto činitele ovlivňují práci sociálního pracovníka a vztah s klientem. Profesně zkušenější pracovník dokáže s rodinou pracovat na dvou rovinách. Umí sledovat interakce mezi ním a rodinou, zároveň dokáže sledovat průběh komunikace a uvědomuje si své pocity a reakce a umí je používat jako řešení problémů klientů. Takto umět pracovat s klientelou je důležité, zvláště pokud se vyznačují výše uvedenými znaky. Pracovník si musí uvědomit, kdo je v tomto vztahu odpovědný, protože sociální pracovník přebírá odpovědnost za průběh a kvalitu vzájemné komunikace a jednat musí vždy v zájmu klienta. Svě zkušenosti pak musí zužitkovat takovým způsobem, ze kterého bude mít klient nejvyšší možný prospěch. Práce

²⁵ PEMOVÁ, T., PTÁČEK, R. *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*. online. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012, str. 124 cit. 2020-12-20. Dostupné z: <http://nadacesirius.cz/soubory/prilohy/manual-spod-pro-praxi.pdf>

²⁶ Tamtéž

s rodinou a vůbec práce s lidmi přináší emoční zátěž na pracovníky, což se nebere jako něco špatného, naopak to pracovník může využít k dalšímu svému obohacení.²⁷

1.2.3 Kompetence sociálních pedagogů na OSPODU

Sociální pracovníci vykonávají činnosti dle zákona o sociálně právní ochraně dětí. Do jejich kompetencí spadá monitoring dětí uvedených v § 6 zákona č. 359/1999 Sb. Pomáhají rodičům k posílení jejich rodičovské odpovědnosti a správné výchově dětí. Upozorňují na možné nedostatky, co se chování jejich dětí týče. Sociální pedagogové prošetřují prostředí, kde by mohlo docházet k ohrožování dětí. Jednou z hlavních činností je poskytování poradenství rodičům nebo prošetřování okolností, které by mohly vést k ohrožování dítěte.²⁸

Ve shrnutí OSPOD sleduje prostředí (zejména rodinné), kde mohou na děti působit nepříznivé vlivy, a poté činit taková opatření, která by vedla k jejich odstranění. Kontinuálně vyhodnocují okolnosti vedoucí k ohrožení dítěte. Jejich práce obsahuje i spolupráci s jinými orgány jako např. se soudy, kam podávají podněty (předběžná opatření); u soudu také působí jako tzv. kolizní opatrovníci, kteří zastupují děti a jejich práva, nebo musí informovat soud v pravidelných zprávách o aktuální situaci jejich klientů. Děti pravidelně navštěvují v ústavních zařízeních (např. dětské domovy). V případě pěstounství nebo adopce provází budoucí pěstounské nebo adoptivní rodiny celým procesem osvojení a pěstounství. Při neplnění vyživovací povinnosti pomáhají osobám, které mají nárok na výživné, domáhat se jejich nároku na výživné. Spolupracovat mohou např. s Probační a mediační službou, Policií ČR, zdravotnickým zařízením, školou, s Úřadem práce, věznicí apod.²⁹

Pracovníci OSPODU mohou udělit rodičům tzv. výchovné opatření, které doporučuje, aby se stanovil dohled nad dítětem a spolupracovat s dalšími institucemi a osobami, nebo upozornit rodiče na absolvování poradenské pomoci. V kompetenci mají sociální pedagogové také podávání různých návrhů k soudu - jako např. návrh o omezení, pozastavení nebo zbavení rodičovské odpovědnosti, návrhy na uložení ústavní výchovy, ZDVOP (zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc), pěstounské péče aj.³⁰

²⁷ Tamtéž, str. 125-128

²⁸ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Státní orgány sociálněprávní ochrany dětí. Dobrá praxe z pohledu rodin a pracovníků*. 1.vyd. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016, str. 35-36

²⁹ Tamtéž, str. 36-45

³⁰ Tamtéž, str. 53

Pod sociálně právní ochranu dětí spadá též institut náhradní rodinné péče (NRP), který monitoruje děti vyžadující náhradní rodinnou péči. Za úkol má vyhledávat osoby, které by péči o ohrožené děti převzali, přijímat žádosti o pěstounskou péči nebo adopci a zároveň poskytovat žadatelům potřebné poradenství. Děti svěřené do pěstounské péče pravidelně kontrolují nebo zprostředkovávají kontakt s biologickými rodinami aj.³¹

Pokud OSPOD dostane podnět např. na podezření týrání a zanedbávání dítěte, jsou povinni okamžitě prošetřit situaci v rodině a pomocí sociálního šetření zjistit, co se v rodině skutečně děje. Při shledání ohrožení dítěte na zdraví nebo životě může OSPOD podat předběžné opatření k soudu. Předběžné opatření je buď tzv. pomalé nebo rychlé. U pomalého předběžného opatření musí soud rozhodnout do 7 dnů. U rychlého předběžného opatření soud rozhoduje do 24 hodin od podání. Toto se podává, pokud je dítě bezprizorní, v ohrožení zdraví nebo života.³²

³¹ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Státní orgány sociálněprávní ochrany dětí. Dobrá praxe z pohledu rodin a pracovníků*. 1.vyd. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016, str. 38

³² *Předběžná opatření*. online. cit. 2020-12-16. Dostupné z:
https://m.rosice.cz/assets/File.ashx?id_org=14122&id_dokumenty=7607

2 ETIKA V SOCIÁLNÍ PEDAGOGICE

Na úvod této kapitoly je příhodné si říci, jak lze pohlížet na člověka jako na bytost, přičemž toto popisuje několik speciálních věd. Filozofická antropologie zkoumá člověka jako celek - říká, že člověk jako bytost je jediný tvor, který se dokáže zamyslet nad svojí identitou, a to považuje za důležité. Lidé se odlišují od ostatních tvorů svým uvědomováním si a reflexí sebe samotných. Člověk jako sám je velkou otázkou a jeho odpovědi se rozvíjí v další nezodpovězené otázky. Člověk je to bytost, která bude vždycky v sobě hledat odpovědi na otázky, bude tápat, nalézat. Čím více se nám dostane informací, tím více prahneme po dalších informacích. I když si myslíme, že už všechno víme, tak se na povrch dostávají stále nové informace, při kterých nám vystávají na mysl další otázky. Tímto vším člověk uplatňuje racionální přístupy.³³

Dnešní pojetí člověka se vztahuje k bio-psycho-sociální bytosti, v posledních letech se zařazuje i složka duchovní. Dle V.E. Frankla je člověk „*tělesně-duševní totalita*“, a pokud jedna ze složek je opomíjena, dochází k tzv. redukcionismu. Všechny složky jsou navzájem propojené a spolu tvoří celek. Dle Platonova rčení: „*‘sóma séma‘, vyjadřující, že tělo je hrobem.*“ Aristotela zajímá: „*vzájemný poměr duše a těla na základě vztahu látky (těla) a formy (duše), tedy tzv. hýlemorfismus, přičemž je určující forma. Duše tedy formuje tělo.*“³⁴

Ve středověkem křesťanství můžeme narazit na rozpory, nicméně nemění to nic na faktu, že člověka vnímá jako samostatnou, autonomní bytost. „*Tato kvalitativní změna v postavení člověka vyplývá jednak z jeho nového vztahu k osobnímu a trojjedinému Bohu, a to i na základě svobodného rozhodování člověka pro spirituální hodnoty víry umožňující přesah do oblasti osobního kontaktu, resp. setkání, s Bohem.*“³⁵

Všechna tato fakta dostávají člověka do pozice, která je jedinečná, ale též s sebou přinášejí důstojnost dosud nepoznanou. Člověk by se měl sám snažit a nazírat věci v souvislostech, kdy reflexe mířící z minulosti směřují od počátků, je součástí důležitého holistického chápání světa. Ve vzájemném propojení může být zakořeněna naděje, která nám

³³ JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003. str. 13

³⁴ Tamtéž, str. 15

³⁵ Tamtéž, str. 15

může pomoci lépe se orientovat v problémech dnešní doby. Celostní přístup pak může být východiskem k lepšímu porozumění sebe sama v souvislosti světa, do kterého patříme.³⁶

2.1 Charakteristika etiky

Protože diplomová práce nese název zahrnující etiku, je dobré zmínit, co vlastně etika je. Slovo etika pochází z řečtiny a znamená mrav, obyčej nebo zvyk. Jedná se o nauku, která se zabývá správným, obvyklým chováním ve společnosti nebo tím, co si společnost žádá. Vytvořila se společně s filozofií, kdy si prošla mýtickým obdobím až k položení racionálních základů, které vychází z promyšleného zpracování problému. Aristoteles v jednom ze svých děl uvádí důležitost pozornosti individuu a tím je blaho státu, kde je definována lidská blaženost jako dosažení konečného cíle člověka. Slušné (mravné) je to, co vede k řádnějšímu, čestnějšímu životu na tomto světě, tj. etika, která má představovat vztah člověka ke světu.³⁷

Etika má mnoho definic od různých autorů, všechny si je nelze vyjmenovat. V podstatě jde o vhodné chování nebo jednání ve společnosti – tzn. dobrého se držet a zlého se vyvarovat. Jednáním se rozumí to, co je vědomé, zdůvodnitelné rozumem a vůlí člověka. V této souvislosti pokud jde o chování, zajímá nás, jak odpovídá daným normám. Jiná definice etiky se soustřeďuje na posuzování a způsob, jakým se odůvodňují rozhodnutí, která člověk udělal. Obecně se předpokládá, že každý člověk ví nebo by měl vědět, jak se chovat a vědět co je dobré a co špatné. Platí určitá forma altruismu, kdy bereme ohledy na druhé lidi a předpokládá se, že je to automatické u každého jedince; avšak existují případy, kde je tomu naopak.³⁸

V souvislosti s etikou se hodí zmínit pár pojmů, které jsou této tématice velmi blízké. Patří jsem morálka, která ve svém významu skrývá obyčej, zvyk nebo mrav. Prvotním smyslem morálky je vůle, která je dána autoritou, tj. předpisy nebo zákony. Morálka je: „*soubor uznávaných mravních norem, vyplývajících z určitého chápání mravních hodnot, z jejich povahy a hierarchie.*“ Tímto se lidé ve svém jednání řídí nebo by se řídit měli. Morálka v každém období závisí na vnější a vnitřní kontrole. „*Morálka hodnotí lidské chování z hlediska dobra a zla, a to v porovnání s lidským svědomím.*“ Účelem nebo cílem morálky je tzv. mravní upevnění, např. různých sociálních norem. Dosáhneme toho několika prostředky, konkrétně dle autorky Kalábové je to subjektivizace, kdy jednání, rozhodnutí,

³⁶ JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003. Str. 16-17

³⁷ Tamtéž, str. 21

³⁸ FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*. Praha: JABOK, 2008. Str. 10-11

mravní normy by měly být zakořeněny v nitru daného člověka a použitím by měl být přesvědčen o jejich správnosti. Neinstitucionální působení (veřejné mínění) nás ovlivňuje v podstatě celý život. Znamená to, jak daná společnost smýšlí a jaký názor zaujímá nad jistým problémem. Jsou situace, kdy člověk nemusí být v souladu s veřejným míněním, a měl by na to být připraven. Posledním zmiňovaným prostředkem dosažení je neformálnost, protože mravní počínání nesnese byrokratickou podobu a poté může ztrácet svoji mravnost. Přirozená morálka v sobě skýtá povinnost, která nám říká nedělej lidem to, co nechceš, aby oni dělali tobě.³⁹

V souvislosti s morálkou rozlišujeme pojem morální vědomí, které se vyvíjí společně s výchovou. Morální vědomí lze vysvětlit stručně – člověk je schopen přemýšlet a jednoduše prostě ví. Měl by jednat eticky ne protože to od někoho dostane příkazem, ale z úcty k sobě samému. S morálním vědomím souvisí termín morální praxe – to, jak se lidé chovají. Tyto dva pojmy se spolu nemusí shodovat a morální vědomí může předcházet morální praxi (ideál) nebo naopak (konflikty, rozpory).⁴⁰

Dalšími důležitými termíny patřícími do oblasti etiky jsou mravnost, svědomí nebo moralita. Mravností již bylo zabýváno v předchozím odstavci, přesto bych ještě dodala, že mravní člověk jedná v souladu se svým svědomím (souvisí s povahou člověka). Důležitý je takový charakter člověka, který jedná v harmonii s přijatými normami a morálkou. Člověk může jednat i proti svému zisku nebo zájmu, protože v dané souvislosti nemůže jednat jinak a toto řešení mu přijde jako správné. Mravnost navazuje na emoce jedince. Filozofové hovoří často o tom, že mravnost není naučená nýbrž souvisí s kultivací člověka.⁴¹

Svědomí je velmi významná složka mravnosti, která dodává jedinci hodnotit z morálního hlediska své jednání. Pokud se řekne „*je to svědomitý člověk*“ myslíme tím jeho pečlivé plnění povinností. Může se stát, že některý jedinec nebude plnit povinnosti. Toto se týká svobody svědomí. Se svědomím souvisí odpovědnost člověka, kdy toto je chápáno jako činnost celé osobnosti člověka. Dle sociologie je svědomí závislé na sociokulturních faktorech, kdy v jedné kultuře to může vidět jako něco dobrého a jiná to může vnímat jako něco špatného. Sociologové uvádí, že svědomí není něco, co začíná od začátku, nýbrž se v jedincově obsahu svědomí nalézají něco autonomního a původního, co nesouvisí z vnějškem a je v člověku hluboce geneticky zakořeněno. Svědomí je socializováno pomocí

³⁹ JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003. Str. 24

⁴⁰ Tamtéž, str. 24

⁴¹ Tamtéž, str. 28

výchovy a vzdělávání. Při výkonu sociálního pedagoga a pomáhajících prací vůbec je důležité mít pevně vybudované svědomí, což je znakem profesionality pracovníka. Proto by tuto profesi měl vykonávat jedinec s integrovanou osobností a měl by mít přiměřené charakterové vlastnosti.⁴²

Morálka a moralita jsou sice velmi blízké pojmy, přesto v nich rozdíly lze nalézt. Moralita jako taková je spjatá se svědomím. Dobro v morálním pojetím je to, co je v souladu se svědomím člověka a morální zlo je opakem. Kvalita morality závisí na jedincově zamýšlení. Pokud lidé dokážou mít své vlastní přesvědčení ve svědomí pak můžeme hovořit o humanitě ve společnosti.⁴³

V sociální pedagogice musí často pedagogové jednat proti vůli klienta, protože často ani netuší, co by mohlo být pro něj dobré. V zákonech lze často nalézt i taková opatření, která mohou působit proti vůli klienta. Absence těchto možností přináší bezmocnost. Někdy se stává, že sociální pedagog zasahuje v případě, kdy je pozdě.⁴⁴

Obtížnější je přesvědčit dospělé klienty a věřit v naše opatření. Existují země, kde opatření sociální pedagogiky jsou nelítostná a tvrdá. V případě jedince, který je omezen na svéprávnosti, lze naši vůli vnutit, avšak vůle proti jinému jedinci musí být uvědomělá. Člověk si musí být jistý, že tak, jak koná, nebo chce konat, je správné řešení. To jak pracovník jedná, má své kořeny ve filozofii. Ta říká, aby jedinec byl racionální a sociálně přizpůsobivou bytostí. Člověk se má vyvíjet v radostnou bytost a to spočívá v dobré péči rodičů, kdy dítě má pociťovat lásku obou rodičů.⁴⁵

Z psychologického hlediska pracovníci působící v pomáhajících profesích mohou být rozpolcení. Vzhledem k prostředí a svému vlastnímu svědomí chce sociální pedagog, aby jeho hlavní hodnota vycházela z podstaty pomoci. Dle autora Guggebühla-Craiga nejde v nitru sociálního pedagoga výlučně o akt pomoci, jako o touhu po moci ovlivnit situaci, kdy musí pracovník zasáhnout proti vůli klienta. Z toho vyplývá, že pokud se necháme strhnout tímto mocenským rozmarem, můžeme pak trpět výčitkami svědomí. Tohoto černého svědomí se lze zbavit, pokud i přes naše mocenské chování si odůvodníme něco, co je dobré a správné. Sociální pedagog musí běžně dělat životně důležitá rozhodnutí, která

⁴² JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003. Str. 31

⁴³ Tamtéž, str. 31

⁴⁴ GUGGENBÜHL-CRAIG, A. *Nebezpečí moci v pomáhajících profesích*. 1. vyd. Praha: Portál, s.r.o., 2007. Str. 9

⁴⁵ Tamtéž, str.10

jsou nutná a to ačkoli nejsou v souladu s vůlí klienta. Toto autor nazývá tzv. mocenským stínem. Riziko mocenského stínu vychází z nebezpečí, že sociální pedagog klame sám sebe a pokud jedná na základě nesobeckých podnětů, tím více se dostává do popředí mocenský stín a nutí pracovníka k velmi nejistým rozhodnutím.⁴⁶

Dle Úlehly „*vztahy k sobě zahrnují dvě roviny*“. *Jaký vztah má pracovník k sobě, takový mívá i ke klientům. Jaké vztahy mají pracovníci mezi sebou, takové mívají ke klientům.*“ Pomáhající profese, která se týká i sociální pedagogiky, nabízí profesionální pomoc. Pracovník se v ní angažuje osobně, situaci určitým způsobem prožívá a musí volit mezi dvěma a více možnostmi. Pracovník vystupuje jako „*zástupce společnosti a prostředník mezi potřebami klientů*“ a stojí na straně státu a zákona. Chtě nebo nechtě stojí v jistém „*mocenském postavení*“ a jeho klienti nejsou nijak hájeni. Tím více vstupuje do popředí etika, která určuje požadavek morálky a tím více si je třeba uvědomit, jak vztah klienta a pracovníka tancuje na tenkém ledě.⁴⁷

Sociální pedagogové se často musí rozhodovat dle svého nejlepšího vědomí a svědomí a v tom jim pomáhá tzv. morální rozhodování. Tzn. jak se v určitých situacích rozhodnout správně. Charakteristickými znaky morálního rozhodování je např. kvalita života, tzn. aby lidé byli šťastní a aby byli uspokojeny jejich potřeby. Lidské potřeby se mění dle času a místa. Naše jednání je dalším charakteristickým znakem morálního rozhodování. Pokud respektujeme klientovo rozhodnutí, i když je v rozporu s naším rozhodnutím, musíme být na to připraveni a adekvátně jednat. Morální rozhodování by mělo být v souladu s morálními principy (např. ochrana zdraví). To jak se pracovník rozhoduje, nezáleží pouze na něm samotném, musí brát v úvahu další okolnosti (např. právní zákony, technické důvody apod.)⁴⁸

2.2 Aspekty profese sociálního pedagoga k pojetí etiky

Jedná se o tři oblasti, které spojuje úzký vztah:

- a) orientace na klienta

⁴⁶ GUGGENBÜHL-CRAIG, A. *Nebezpečí moci v pomáhajících profesích*. 1. vyd. Praha: Portál, s.r.o., 2007. Str. 14

⁴⁷ ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat. Učebnice metod sociální praxe*. 3 vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2005. Str. 113-114

⁴⁸ NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2001. Str. 5-6

b) sociální prostředí sociální pedagogiky

c) orientace na sociálního pedagoga

2.2.1 Orientace na klienta

Hlavním a nejdůležitějším rysem vycházející z orientace na klienta a sociální pedagogiky je požadavek na informovanost klienta a jeho situaci. Tohoto lze docílit zvolením správné metody a příslušných nařízení. Do vztahu se vkládají etická hlediska sociálního pedagoga, která vyžadují niternější poznání klienta a jeho osobnosti, aby bylo možné mu poskytnout adekvátní pomoc v souvislosti s jeho osobní situací. To, jakou zvolíme metodu intervence, záleží spíše na situaci klienta než jaká je bližší organizaci v níž se pomoc zprostředkovává nebo sociálnímu pedagogovi. Senzibilní přístup z hlediska etického znamená schopnost porozumění klientově situaci a ocenit způsob jeho uvažování.

49

Požadavek etiky vyplývá z jasného ohraničení a dodržení rozsahu pomoci, která bude v souladu s požadavkem klienta. Sociální pedagog může předpokládat další spojitosti s případem, který řeší, však ne způsob, jakým klient může pomoc využít i negativním způsobem. Etický rozsah případu může vyžadovat určitý odhled od dalších eventualit intervence. Eticky důležité aspekty a jejich pohled na situaci vztahu klienta zahrnuje poznání hlubšího rozsahu a sociální pedagog by měl posoudit další aspekty intervence. Sociální pedagogové se ve své profesi snaží o takovéto dobro ve vztahu ke klientovi. Toto může souviset s morálními hodnotami v křesťanství. Tzn. zaměření sociálního pedagoga na klienta ve smyslu holisticky zaměřené podpory klienta (tzn. zaměření se na stránku duchovní). Tato pastorační pomoc nemusí nutně vycházet z křesťanský přesvědčeného pracovníka, pouze se zaměřuje na klienta jako celistvou bytost.⁵⁰

Při interakci s klientem by se měl sociální pedagog řídit několika principy. Jedná se o následující:

- individualizace – každý klient jako bytost je jedinečný a tak by se k němu mělo přistupovat

⁴⁹ FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*. Praha: JABOK, 2008. Str. 13

⁵⁰ Tamtéž, str. 14

- projevování pocitů – každý klient má právo na vyjádření jakýchkoliv pocitů (i negativních)
- přijetí (akceptace) – přijmutí klienta takového, jaký je, bez jakýchkoliv předsudků; posilovat jeho silné stránky, důstojnost nebo sebehodnocení
- empatie – vcítění se do situace klienta a jeho pocitů a umět na ně adekvátně reagovat
- nemoralizování – tzn. nehodnotit osobnost klienta nýbrž je možné hodnotit jeho jednání, postoje, pokud to sociální pedagog ve své intervenci považuje za důležité
- důvěrnost – zachovávat diskrétnost informací, se kterými se nám klient svěřil; tento princip je jeden z nejdůležitějších při práci s klienty, protože nám zajišťuje efektivní vyřešení problému a patří k základním etickým hodnotám
- seberozhodování – klient má právo na vlastní rozhodnutí, které sociální pedagog musí respektovat. Nevhodné je, pokud SP zaujímá vůči klientovi rezignující postoj. Důležité je aktivně podporovat klienta a umět společně s ním navrhnout různé alternativy řešení.⁵¹

2.2.2 Sociální prostředí sociální pedagogiky

Potřeba sociální pedagogiky není pouze klientův požadavek (zakázka), ale zaleží na vztahu sociálního pedagoga a klienta; toto je jeden z aspektů etiky sociální pedagogiky. Sama sociální pedagogika je oblast, kde číhají různé dilematické a problematické stránky této profese. Blaho klienta musí být posuzováno s ohledem na zájmy dalších zúčastněných osob a jejich soulad není záležitostí přímočarou. Dilemata se odvíjejí od samotných institucí, organizací, neboť ty jsou těmi „dodavateli“ zakázky klientovi. Do profese sociální pedagogiky vstupuje tzv. společenský altruismus a ten stanovuje pravidla, hranice a normy. Vynucuje si, aby jedinci měli svá práva a bojuje za dobro společnosti. Společenské prostředí sociální pedagogiky má velmi blízko k etickým dilematům, jde totiž o mnohdy nereálná očekávání, že se podaří problémy daného klienta vyřešit. Etika sociální pedagogiky není míněna pouze jako učení o tom, co má být dobré. Spíše než o to, co musí sociální pedagog ve své profesi řešit, jsou zdůrazňovány potřeby etické správnosti hledaného řešení a senzibility východisek, která se navrhovaných řešení týkají. Etické přemýšlení, které má

⁵¹ NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2001. Str. 49-50

MÜHLPACHR, P. *Sociální práce*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004. Str. 53

vést k dobru, je sice důležitým aspektem, avšak někdy málo účinným. Tento pochmurný obraz sociální pedagogiky nelze považovat za rozhodující - těžko hledat dobro tam, kde sociální pedagog spatřuje pouze zmírnění toho nejvyššího zla v případě.⁵²

2.2.3 Orientace na sociálního pedagoga

Proč je tak důležité zmiňovat tuto podkapitolu? Tím důvodem je, že sociální pedagog je odpovědný a cítí odpovědnost za svá jednání potažmo mravní ocenění nebo vinu. Toto se týká morální reflexe, která klade důraz pohledu sociálního pedagoga jako sám na sebe. Jde především o hodnoty a principy, ze kterých sociální pedagog při intervenci vychází. Ze sebereflexe vychází, jaká možná řešení by použil pracovník k vyřešení dané situace s porovnáním odlišných postupů, které se nabízejí. Etická reflexe umožňuje sociálnímu pedagogovi vidět i jiné etické pojetí a perspektivy než jaké myslí on sám. Sociální pedagog jako filantrop bude pracovat jinak než sociální pedagog vyznačující se spíše administrativním způsobem. Každý bere to dobro pro klienta jiným způsobem. Důležitou součástí profesní role sociálního pedagoga je transparentnost a poté možnost prokazatelnosti než blaho klienta nebo čisté svědomí sociálního pedagoga (i toto je samozřejmostí).⁵³

⁵² FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*. Praha: JABOK, 2008. Str. 15-16

⁵³ Tamtéž, str. 16

3 ETICKÁ DILEMATA SOCIÁLNÍCH PEDAGOGŮ

Dnešní moderní doba je charakteristická svým blahobytem, zajištěností a komfortem a to je pro lidstvo důležité, ale přináší to v našem životě nepravdu a mnoho těžkostí. „Získat distanci, to je vůbec nejdůležitější. Pokud tato distance, tj. svoboda, nebude instalována, musí člověk zůstat v sebelži, v zapomenutosti na to, co je podstatné. Pak se stává jeho život sérií útěků od sebe, pomocí prostředků, jež nabízí náš sofistikovaný svět techniky. Komfort, konzum, rozptýlení navozují sebeztrátu, seignoraci. Sám výkon je výkon nad jiné. Na to se nesmí zapomínat.“⁵⁴

Sociální pracovníci a pedagogové, vůbec pracovníci v pomáhajících profesích se dostávají do nelehkých a nezáviděníhodných situací, kde se musí často rozhodovat mezi více řešeními. A toto se nazývá dilema. Dilema lze definovat jako nesnadnou a nutnou volbu mezi dvěma a více možnostmi, které se navzájem rozporují. Přičemž všechny možnosti se zdají být sociálnímu pedagogovi nepřijatelné. V podstatě, aby se jednalo o dilema, musí splňovat tři podmínky. První podmínka v sobě zahrnuje složitou síť hodnot, chování a morálky a toto musí sociální pedagogové zvládat. Druhou podmínkou je, že nastalý problém lze vyřešit několika způsoby. Poslední podmínkou je, že žádné řešení není nejlepší volbou a pracovník se musí přesto umět rozhodnout. Pokud pracovník řeší dilema ve své profesi, projde čtyřmi fázemi. V první fázi se sociální pedagog seznamuje s pracovními podmínkami, které jsou různorodého charakteru (např. náročné časové možnosti, schopnosti pracovníku nebo větší počet klientů). V další fázi sociální pedagog se ocitá mezi rozhodováním dvou a více rozdílných očekávání. Tito pracovníci vědí, že by pro své klienty měli dělat maximum avšak musí se zaměřovat na to nejpodstatnější. Ve třetí fázi se pracovník dostává do různých konfliktů a situací, ve kterých si uvědomuje tu etickou (morální) podstatu příslušného dilema. Konečná fáze definuje, že sociální pedagogové se zabývají dilematy, které cítí jakože za ně nesou odpovědnost. Tyto fáze se kontinuálně prolínají.⁵⁵

Národní asociace sociálních pracovníků rozlišuje etické a neetické aspekty sociální práce. Mezi neetické aspekty patří aspekty tzv. klinické praxe (např. různé intervenční metody). Toto vyžaduje určité dovednosti a znalosti, ale neznamená to, zda soudit, co je

⁵⁴ KALÁBOVÁ, H. *Etika v pomáhajících profesích*. Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky, 2011. Str. 60

⁵⁵ ZELINKOVÁ, P. *Etická dilemata sociálních pracovníků Orgánu sociálně-právní ochrany dětí*. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Ústav pedagogických věd. Andragogika, 2016. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/y81qp/Diplomova_prace_Zelinkova.pdf

dobré a co špatné. Etické aspekty zahrnují otázky týkající se povinností sociální pedagoga vůči tomu co je morálně správné a co špatné při výkonu této profese. Je důležité mít na paměti, že i když aspekty této profese mohou mít důsledky, která jsou etická, protože ne všechny aspekty této profese se týkají etických dilemat. ⁵⁶

Jedním z indikátorů etického chování je návaznost mezi tím, co má pracovník dělat a co ve skutečnosti dělá. Čím více toho, co dělá se shoduje, tím více etičtěji vykonává svou práci. Problém nastává v případě, že sociální pedagog to, co má dělat není vždy očividné, i když problém je zcela jasný. Protože sociální pedagog si prochází situacemi, které jsou velmi složité a nelze všechny zájmy ovlivněné etickým problémem vždy zkoordinovat. My s tím musíme počítat ve své praxi. To jak sociální pedagog vykonává svou práci je založeno na hodnotách a etika sociální pedagogiky jsou hodnota sociální pedagogiky v praxi. Etické dilema nastává ve chvíli, když jsou v rozporu dvě nebo více hodnot sociální pedagogiky (tj. konflikt mezi právem na sebeurčení a právem na důvěrnost). Zde řešíme otázku, jak se vypořádat se všemi aspekty morálních povinností člověka a konkurenčních hodnot sociální práce. ⁵⁷

Z uvedeného vyplývá, jak si sociální pedagogové mohou plést klinický nebo nemorální aspekt praxe s morálním nebo etickým aspektem praxe. Je důležité, zda to, co pracovník aktuálně řeší je etickým problémem nebo klinickým problémem. Pokud se jedná o klinický problém musí sociální pedagog zvažovat etické důsledky nebo důsledky určitých možností. Je potřeba si uvědomit, že aby existovalo etické dilema musí existovat dvě a více konkurenčních hodnot sociální pedagogiky, které jsou v rozporu. Pokud se jedná pouze o jednu hodnotu, je sociální pedagog povinen tuto hodnotu dále podporovat. Tam kde existují dvě a více konkurenční hodnoty musí sociální pedagog analyzovat etické principy nikoliv klinické principy, aby mohl vzdorovat požadavkům urovnání konfliktů. Mezi nejčastější etické problémy patří např. rozpor mezi službou klienta a osobními či profesionálními hodnotami sociálního pedagoga, lišící se chování nebo hodnoty sociálního pedagoga od etického kodexu, rozhodnutí sociálního pedagoga, zda narušit důvěrnost pro dobro klienta nebo když kolega či organizace porušuje standardy etiky. Více v následující kapitole. ⁵⁸

⁵⁶NATIONAL ASSOCIATION OF SOCIAL WORKERS. *Ethical Dilemmas*. Online. Cit. 2021-02-15. Dostupné z: <https://www.naswma.org/page/114>

⁵⁷ Tamtéž

⁵⁸ Tamtéž

3.1 Nejčastěji řešená etická dilemata

Možná si říkáme: „*stačí se řídit etickými zásadami a všechno do sebe zapadne.*“ Lidé jsou ale mnohem komplikovanější bytosti. Etická dilemata se týkají oblasti náboženské nebo morální víry, povinnosti nezletilých, terapeutických hranic, práva na sebeurčení nebo ochrany soukromí a důvěrnosti. Etická dilemata se mohou týkat i kolegiálních vztahů nebo organizace. Patří jsem např. podvody při používání různých zdrojů, neetická chování mezi kolegy nebo kolegou a klientem apod.⁵⁹

Mezi jedno z nejčastějších dilemat, které může sociální pedagog řešit je, jak moc se angažovat ve vztahu s klientem? Literatura všude uvádí, jak je důležité vytvořit si bezpečný a důvěrný vztah s klientem. Některé situace vyžadují neangažovaný přístup ze strany pracovníka. Takoví pracovníci mohou vystupovat jako osoby bez zájmu. Pokud pracovník uplatňuje neangažovaný přístup může např. pomoci většímu množství klientů nebo uspokojit nároky instituce. Angažovaný pracovník má možnost se seberealizovat, cítí odpovědnost, naplnění, osobnostní růst atd. Toto vše je důležité pro integritu sociálního pedagoga. Avšak pokud pracovník nerespektuje hranice mezi sebou a klientem, může na druhou stranu přílišné angažování ve vztahu s klientem vést k vyčerpání až syndromu vyhoření. Kde je ta správná hranice? Záleží na profesionalitě sociálního pedagoga a jeho osobnosti (preferenze hodnot), kultuře dané instituce aj.⁶⁰

Někdy pracovníci řeší tzv. „*dilema osobních sympatií a antipatií*“ to souvisí s předsudky a nezaujatostí vůči klientům. Pracovat s předsudky vůči svým klientům je poměrně nešťastný způsob práce v této profesi. Pokud jsme si vybrali práci sociálního pedagoga musíme ke všem klientům přistupovat rovným dílem. Toto deklarují základní etické principy. Existují skupiny klientů, kteří nám mohou být vnitřně nepříjemní, tedy nesympatičtí. Za žádných okolností toto nesmí dát pracovník na sobě znát a zachovat si profesionální přístup.⁶¹

Pan Musil rozlišuje dilema latentní a zjevné. Dilema zjevné, jak už název napovídá musí pracovník volit mezi dvěma a více možnostmi, které jsou pro něj nepřijatelné. Toto

⁵⁹ NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2001. Str. 7

⁶⁰ PLAČKOVÁ, B. *Postoj sociálních pracovníků OSPOD k etickému dilematu ve vybrané oblasti*. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita. Fakulta sociálních studií. Katedra sociální politiky a sociální práce, 2016. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/zf9zf/bp_final.pdf

⁶¹ GOJOVÁ, A. *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*. Online. Cit. 2021-02-16. Dostupné z: https://projekty.osu.cz/sockur/dok/publikace/gojova_a-sbornik_st_textu.pdf

dilema vychází z hodnot pracovníka nebo je důsledkem neshod s okolím. U neshod s okolím to bývá často boj a nesouhlas s autoritou. Boj s hodnotami pracovníka se týká pouze jeho. Pokud sociální pedagog vkládá námahu do práce a vztahu s klientem může to znamenat časovou náročnost nebo překročení hranic.⁶²

Latentní dilema můžeme definovat jako navržení jiného, šetrnějšího způsobu, aby došlo k zeslabení dilematu, toto však nevede k řešení. Zjevné dilema ustupuje do pozadí a stává se z něj latentní dilema. Toto vyčkává v pozadí a čeká až na něj opět přijde řada. Takové to řešení latentních dilemat je často hrozbou nově pracujících zaměstnanců, které toto mohli pochytit od starších, zkušenějších kolegů. Bohužel to není nejšťastnější řešení a dochází tak k negativním výsledkům nebo krutým řešením.⁶³

V praxi se stává, že pracovníci se spíše vyhýbají řešením dilemat. V důsledku to pak může pracovníkům přinést výčitky svědomí a změny ve svém morálním chování, tak aby mohli určitým způsobem fungovat na daném pracovišti. Pokud pracovník neřeší dilema prohlubují se různé komplikace a trápení. Nejen že s dilematem daný jedinec identifikuje, ale stává se tak součástí jeho života.⁶⁴

Matoušek uvádí ve své publikaci dilemata, která jsou spíše staršího data. Je to např. formalizace a deformalizace. Formalizaci se hojně odehrává v institucích a je charakterizována vytrácením lidského přístupu ke klientů. Naproti stojí deformalizace, která usiluje o opak, tj. návrat a práce s klienty v jejich přirozeném prostředí. Profesionalizace a deprofesionalizace je dalším s Matouškových dilemat. Profesionalizace bojuje za odborné vzdělávání sociálních pracovníků v oboru (poskytování vhodných metod, navázání profesionálního vztahu s klientem apod.) Deprofesionalizace se má otevřít širší veřejnosti, dobrovolníkům nebo laikům. Normativnost jako dilema má klienta přinutit, aby se přizpůsobil normám majoritní společnosti. Na druhé straně stojí nenormativnost, která bere klienta jako jedinečnou bytost a naopak ho vyzývá k posilování jeho rozdílnosti. Na toto navazuje dilema sociální pomoci a kontroly. Sociální pracovník (pedagog) chce pomoci klientovi v jeho obtížné situaci na druhou stranu se chce vyvarovat kontrole. Dilema polyvalence pojednává o tom, jak by měl pracovník mít pojem nebo vědomosti ve všech

⁶² GROLMSOVÁ, M. *Etická dilemata sociálních pracovníků dlouhodobě pracujících v rámci orgánu sociálně-právní ochrany dětí*. Bakalářská práce. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Fakulta sociálně ekonomická, 2020. Dostupné z: <file:///C:/Users/Verca/Downloads/Bakal%C3%A1%C5%99sk%C3%A1+pr%C3%A1ce+-+Grolmsov%C3%A1.pdf>

⁶³ Tamtéž

⁶⁴ Tamtéž

sférách a životních situacích, tzn. měl by mít povědomí o všech sociálních problémech. Oproti tomu specializace se zaměřuje již na určitou problematiku.⁶⁵

Protože diplomová práce se týká sociálně právní ochrany dětí je vhodné uvést, jaká nejčastější dilemata musí řešit zaměstnanci právě v této instituci. Jedním z nejsložitějších dilemat, které může sociální pedagogy na OSPODU potkat je, zdali dítě v rodině ponechat a nebo ho odebrat a umístit do náhradní rodinné péče. Nad tímto řešením se uvažuje pokud, je dítě v rodině jakýmkoliv způsobem týráno nebo zanedbáváno. Pokud se jedná o něco méně závažného a není přitom dítě ohrožováno na životě, snaží se OSPOD pracovat s rodinou a dítě v rodině nechat. Většina dětí samozřejmě klade odpor, protože netuší jaká rizika by přinesla, pokud by v rodině nadále setrvaly. Pokud se sociální pedagog rozhodně k tomuto řešení, bere na vědomí, že čím déle bude dítě mimo svoji biologickou rodinu, tím je menší pravděpodobnost, že si ho rodina vezme zpět.⁶⁶

Dalším dilematem OSPODU je bezesporu jaké techniky výchovy rodina používá a zdali jsou přiměřená. V praxi se stává, že když SP přijdou na ohlášené šetření do rodiny, snaží se ta rodina ukázat, že je u nich vše v pořádku a bohužel ani neohlášené a náhodné šetření nemůže stoprocentně prokázat, zda je výchova dětí v normě. O nesprávné výchově dětí svědčí několik příznaků. Pokud jde o nepřiměřené fyzické tresty má dítě na těle např. hematomy nebo se bojí rodiče. K upřesnění může pomoci škola, kterou dítě navštěvuje.⁶⁷

Při rozvodu rodičů se musí sociální pracovníci, kteří zastupují práva dítěte rozhodovat, co bude pro dítě nejlepší. Nejtěžší je pokud rodiče proti sobě vedou válku a nedokáží se domluvit na podmínkách péče dítěte po dobu rozvodu a po rozvodu. Takoví rodiče mohou manipulovat s dítětem proti sobě. Sociální pedagogové musí znát všechny okolnosti, které rodiče proti sobě uvádějí, aby pak mohlo dojít ke konečnému řešení, a to u kterého z rodičů bude mít dítě lepší péči a výchovu.⁶⁸

Mezi další dilema řešené na OSPODU může být např. dilema nahlášení nebo mlčenlivost. V případě nahlášení je to zahájení jisté intervence, ale následky této intervence ovlivnit pracovnice už nemůže. Je možné, že průběh a vývoj případu se vyvine jiným směrem než tím směrem, které by si pracovnice aktuálně přála. Další autoři uvádí dilema

⁶⁵ MATOUŠEK A KOL. *Základy sociální práce*. Vyd. 2. Praha: Portál, a.s., 2007. Str. 189-192

⁶⁶ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Státní orgány sociálněprávní ochrany dětí. Dobrá praxe z pohledu rodin a pracovníků*. 1.vyd. Praha: Univerzita Karlova (nakladatelství Karolinum), 2016. Str. 67

⁶⁷ Tamtéž, str. 67-68

⁶⁸ Tamtéž, str. 68

většího počtu klientů vs. kvalitní poskytnutí sociální služby. Je těžké se rozhodovat, kdo sociální službu potřebuje dříve (kdo je tím potřebnějším klientem) a kdo později. Příčinou může být stále zvyšující se byrokratické zatížení pracovníků.⁶⁹

Zasáhnout nebo nezasáhnout? Tato otázka se může stát překerní situací. Sociální pedagogové si často nemusí být jistí, zda je to případ k zasáhnutí, aby nezpůsobili víc škody než užitku. Naopak, co když daný pracovník zasáhne pozdě anebo vůbec? Pak by se mohlo jednat o „*nezasáhnutí z nedbalosti*“.⁷⁰

3.1.1 Důsledky etických dilemat

Práce sociálního pedagoga patří mezi náročné profese týkající se psychiky a emoční zátěže. Pracovníci řeší velmi náročné případy (obzvláště na OSPODU) týkající se týrání, zanedbávání, popř. smrti dětí. Je náročné přihlížet tomu, jak je dítě nemilováno svojí matkou nebo rodinou, jaké strasti, fyzické násilí musí děti vydržet a sociální pracovník je povinen dítě umístit do náhradní rodinné péče. Toto vše klade na pracovníky obrovskou psychickou zátěž a ještě když se k tomu přidá poměrně velké byrokratické zatížení ze strany instituce. Důsledkem je pak nejčastěji rozvinutí syndromu vyhoření, které se vyznačuje psychickým a fyzickým vyčerpáním. Jedinci se syndromem vyhoření připadá, že jeho práce nemá smysl, vše co udělá se točí v bludném kruhu, ze kterého není vidina řešení. Převažuje u něj spíše negativní smýšlení než to pozitivní. V neposlední řadě bývá pracovník postižený syndromem vyhoření ve stresu, je podrážděný a vyskytuje se u něj řada psychosomatických příznaků typických pro syndrom vyhoření (např. nechutenství, poruchy spánku, bolesti, pocity méněcennosti, apatie, cynismus, poruchy nálad atd.) Vliv syndromu vyhoření může ovlivnit nejen kolegiální vztahy a rodinné vztahy, ale v důsledku si postižený jedinec hledá i nové zaměstnání.⁷¹

Prevencí bývá správná psychohygiena, která je důležitá pro pomáhající profese. Jedinec se musí naučit respektovat hranici mezi klienty a sebou, umět relaxovat, mít svůj volný čas, koníčky, dostatek spánku nebo se zdravě stravovat. Supervize také pomáhá

⁶⁹ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Státní orgány sociálněprávní ochrany dětí. Dobrá praxe z pohledu rodin a pracovníků*. 1.vyd. Praha: Univerzita Karlova (nakladatelství Karolinum), 2016. Str. 69

⁷⁰ HORÁČKOVÁ, V. *Nejčastější dilemata a jejich řešení v sociální práci s romskými klienty*. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové. Ústav sociální práce, 2015. Dostupné z: <https://theses.cz/id/yg450q/15340755>

⁷¹ VRTIŠKOVÁ, M. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Tribun EU s.r.o., 2009. Str. 117-119

HRUŠKOVÁ, V. *Etická dilemata pracovníků v sociálních službách při práci se seniory*. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Zdravotně sociální fakulta, 2013. Dostupné z: https://theses.cz/id/onwa0l/Bakalsk_prce_Veronika_Hrukov.pdf

preventivně před syndromem vyhoření. Avšak záleží do jaké míry a jak kvalitně připravuje instituce pravidelné supervize pro své pracovníky. Bohužel někdy supervize nemá takový efekt, jaký by měla mít.⁷²

3.1.2 Řešení etických dilemat

„*Etická dilemata jsou jedinečná a neopakovatelná.*“ Každý případ je jiný, týká se rozdílných osob a odehrává se pokaždé v jiném prostředí. Z toho vyplývá, že dané pravidlo pro vyřešení všech dilemat neexistuje. Úspěšné vyřešení závisí na pracovníkovi samotném (hlavně na jeho zkušenostech, vědomostech a dovednostech). Často se pracovníci snaží řešení dilematu oddálit a nechat ho ustoupit do pozadí, toto však není řešení a doporučuje se problému postavit čelem.⁷³

Profesor Kolumbijské univerzity Frederic G. Reamer, Ph.D. stanovil základní kroky, jak řešit etické dilema v sociální práci. V prvním kroku je důležité seznámit se nebo identifikovat nastalý problém a to s uvědoměním si hodnot sociální práce a povinností, které stojí v opozici. Poté musíme vyhodnotit koho se příslušné dilema bude týkat (jednotlivci, organizace, skupiny). V další kroku záleží jaké důsledky by to znamenalo pro každého účastníka. Ve čtvrtém kroku pečlivě zvažujeme všechny výhody a nevýhody variant, které jsme navrhli jako možná řešení. Tyto varianty by měli být v souladu s etickým kodexem, aktualizovanou legislativou, směrnice, vnitřním řádem, principy, osobními hodnotami aj. V předposledním kroku se radíme se spolupracovníky a odborníky. Posledním krok je nejsložitější, protože pracovník musí učinit rozhodnutí a vše zdokumentovat. Mimo rozhodnutí by měl pracovník nadále sledovat a zhodnocovat své rozhodnutí. Reamer považuje za nejdůležitější identifikování dilematu a poté může pracovník přejít k dalším krokům, které vedou k vyřešení.⁷⁴

V závěru této kapitoly nesmíme zapomenout na supervizi jako důležitý nástroj k řešení etických dilemat. Supervize se doporučuje v profesích, kde pracuje s lidmi a v pomáhajících profesích by měla být povinná. Přínos má jak pro mladé začínající

⁷² HRUŠKOVÁ, V. *Etická dilemata pracovníků v sociálních službách při práci se seniory*. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Zdravotně sociální fakulta, 2013. Dostupné z: https://theses.cz/id/onwa0l/Bakalsk_pree_Veronika_Hrukov.pdf

⁷³ MÁTEL, A a KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*. Brno: Vysoká škola zdravotnictví a sociální práce sv. Alžběty, 2010. Str. 113

⁷⁴ CHEUNG HUI CHING, CH. *Ethical decision-making framework in adolescent pregnancy from a gender perspective: Insights on empowering clients*. Online, cit. 2021-02-15. Dostupné z: https://web.swk.cuhk.edu.hk/images/content/undergraduate/document/SOWK_2020_2015-02-16_T1_Tutorial_Paper_-_Charmaine_Cheung.pdf

pracovníky, kteří mohou čerpat ze supervizních setkání, tak pro jedince nacházející se v dilematické situaci. Prostřednictvím supervize se otvírá prostor účastníkům pro jejich náměty, problémy, dilemata ve své profesi, které mohou otevřeně konzultovat s dalšími účastníky supervize. Pomocí supervize se mohou pracovníci v pomáhajících profesích naučit jak řešit dilemata, která je provází v jejich profesi, zlepšit si mohou komunikační dovednosti nebo zapracovat mohou na svém profesním růstu a vývoji.⁷⁵

3.2 Etický kodex sociálních pracovníků

Etický kodex byl sice vypracován pro sociální práci avšak jak bylo uvedeno v jedné z počátečních kapitol, práce sociálního pracovníka a pedagoga je v určitém směru podobná a proto se etický kodex týká i sociální pedagogiky a pracovníci by se jím měli řídit. Je obtížné shrnout komplikovanost sociální práce (sociální pedagogiky) do jednoho dokumentu. Protože každý případ, který musí pracovníci řešit je individuální. Etický kodex se považuje za jeden z hlavních klíčových dokumentů a je také důležitým nástrojem pro řešení etických dilemat. V roce 1976 byla vypracována první verze etického kodexu a o dvanáct let byl přepracován Mezinárodní federací sociálních pracovníků. Oficiální verze však vznikla a byla schválena v roce 1992 v Ostravě. V roce 2006 byl kodex aktualizován a obsahuje následující etické okruhy ve vztahu ke:

- „klientovi sociální služby;
- zaměstnavateli, u kterého vykonává sociální práci;
- kolegům v sociální práci;
- profesi a odbornosti sociálního pracovníka;
- společnosti.⁷⁶

Jak je uvedeno v kodexu sociální pedagog by měl respektovat svobodné rozhodování klienta. Tzn. každý klient má právo na vyjádření svého svobodného názoru a pracovník by toto měl respektovat, avšak může mu navrhnout, jak by se lépe dalo pracovat na jeho problému, navrhne jinou možnost řešení a zmíní důsledky, které by klientovo rozhodnutí mohly způsobit. Sociální pedagog by měl klienta vést k vlastní odpovědnosti a jednat, tak,

⁷⁵ HRUŠKOVÁ, V. *Etická dilemata pracovníků v sociálních službách při práci se seniory*. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Zdravotně sociální fakulta, 2013. Dostupné z: https://theses.cz/id/onwa0l/Bakalsk_prce_Veronika_Hrukov.pdf

⁷⁶ VRTIŠKOVÁ, M. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Tribun EU s.r.o., 2009. Str. 103-105

aby chránil jeho lidskou důstojnost. Nevhodné je jakýmkoliv způsobem diskriminovat klienta (přístupovat k němu bez předsudků). Nezáleží na tom, jakou barvu pleti klient má, jakou víru vyznává nebo jakým mluví jazykem, sociální pedagog musí ke všem přístupovat rovnocenně. Pracovník musí též chránit klientovo soukromí a respektovat jeho důvěrnost. Při ztrátě důvěry dochází ke ztrátě bezpečí u klienta a není možné dosáhnout efektivní změny. Trendem je posilovat silné stránky klienta, zplnomocňovat ho k autonomii a zajímat se o celek případu ne jen o samotného klienta, ale i o jeho rodinu a širší sociální prostředí aj.⁷⁷

Ve vztahu k zaměstnavateli sociální pedagog přistupuje ke své práci zodpovědně a vytváří v organizaci takové podmínky, které jsou v souladu s etickým kodexem. Snahou je, aby pracovník přispíval ke zkvalitnění sociálních služeb a předcházel všem způsobům diskriminace, které se mohou na pracovišti vyskytnout.⁷⁸

Ke svým kolegům by měl sociální pedagog přistupovat s úctou a spolupracovat s nimi. Respektovat by měl jejich rozdílné názory a slušně vyjadřovat svoji kritiku. Při vedení dialogu by měl SP vhodně argumentovat svoje názory a nevyjadřovat se hanlivě a nevhodně na adresu kolegů. Pokud shrneme toto etické hledisko jedná se o multidisciplinární spolupráci různých oborů, kde by SP měl vystupovat s respektem vůči kolegům a měl by umět s nimi adekvátně či profesionálně komunikovat a spolupracovat.⁷⁹

Co se týká odbornosti sociálního pedagoga máme na mysli zvyšování prestiže oboru, vzdělávání se apod. Do tohoto etického hlediska patří aplikace nových metod a přístupů, celoživotní vzdělávání se nebo spolupráce se školami a studenty, tak aby studenti získali při své praxi nejlepší zkušenosti a vědomosti. SP musí pečovat o svoje zdraví a měl by znát základy psychohygieny, protože znát svoje tělo a mysl je prevencí před etickými dilematy typu hranice vztahu s klientem.⁸⁰

Ve vztahu ke společnosti má SP povinnost ohlašovat podezřelé případy příslušným orgánům (např. PČR). Ve vztahu k OSPODU je to např. pokud SP dostane oznámení o podezření týrání dítěte v rodině, je povinen okamžitě prošetřit situaci a podniknout další

⁷⁷ VRTIŠKOVÁ, M. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Tribun EU s.r.o., 2009. Str. 104
Etický kodex sociálního pracovníka České republiky [online]. [cit. 2021-02-20]. Dostupné z: https://www.apsscr.cz/ckfinder/userfiles/files/Etick%C3%BD%20kodex_Profesn%C3%AD%20svaz_verII.pdf

⁷⁸ Tamtéž

⁷⁹ Tamtéž

⁸⁰ Tamtéž

kroky. Povinností též je iniciovat změny v zákonech a obecně v politice. V podstatě nám toto etické hledisko říká, aby se SP podílel např. na spravedlivějším zacházením s klientem a aby společnost vytvářela lepší podmínky pro život znevýhodněných jedinců či aby společnost nevystupovala k těmto jedincům diskriminačně.⁸¹

Etický kodex by měl chránit sociální pracovníky a pedagogiky při výkonu této profese a měl by fungovat preventivně při řešení etických dilemat. „*Deklaruje poselství profese sociální práce – připravovat klienty na vstup do společnosti a stávat se jeho součástí.*“ SP musí přijmout etický kodex dobrovolně, protože tímto vyjadřují profesionalitu ke svému povolání a deklarují tím, že budou vykonávat svoji profesi řádně se svým nejlepším svědomím a vědomím. Jeho významnost plyne i v odezvě mravního chování a uvědomění si, jakou odpovědnost na sebe sociální pedagog přebírá. Etický kodex je zdrojem etických zásad pro sociálního pedagoga, které spojují profesi a zároveň se liší od jiných profesí.⁸²

⁸¹ *Etický kodex sociálního pracovníka České republiky* [online]. [cit. 2021-02-20]. Dostupné z: https://www.apsscr.cz/ckfinder/userfiles/files/Etick%C3%BD%20kodex_Profesn%C3%AD%20svaz_verII.pdf

⁸² JANEBOVÁ a KOL. *Sešit sociální práce (4/2015). Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce.* 4.č. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2015. Str. 12

PRAKTICKÁ ČÁST

4 METODOLOGIE VÝZKUMU

Praktická část této diplomové práce je zaměřená na kvalitativní výzkum formou polostrukturovaných rozhovorů. Vzhledem ke zkoumanému cíli práce a hloubkovému zjišťování bylo vhodné zvolit kvalitativní výzkumné šetření.

Prvotní v metodologii kvalitativního výzkumu je důležité si uvědomit, kdo je tím, co výzkum provádí, jaká jsou výchozí hlediska, proč výzkumník výzkum realizuje a na konec, jakým způsobem data zpracuje. Není důležitý charakter autora/y, ale jeho/její metoda argumentace. Přemýšlení nad tím, co bude cílem výzkumu, je prvotní krok, který by měl badatel učinit ve svém kvalitativním výzkumu.⁸³

„ Kvalitativní přístup je proces zkoumání jevů a problémů v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu.“⁸⁴

Dle autora Creswella je kvalitativní výzkum: *„ proces hledání porozumění založený na různých metodologických tradicích zkoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání v přirozených podmínkách.“⁸⁵*

Výhodou kvalitativního výzkumu je detailní popis a pochopení zkoumaného vzorku. Zkoumá jevy v jejich přirozeném prostředí a studuje procesy. Badatel díky kvalitativnímu výzkumu může plánovat teorie nebo vyhledávat kauzální spojitosti. Na druhou stranu

⁸³STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky metody zakotvené teorie.* [online]. [cit-2021-03-30]. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. Dostupné z:

file:///C:/Users/Verca/Downloads/STRAUSS_A_CORBINOVA_J-Z%C3%A1klady%20kvalitativn%C3%ADho%20v%C3%BDzkumu-1.pdf

⁸⁴ŠVARÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a KOL. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách.* [online]. [cit.-2021-03-30]. 1. vyd. Praha: Portál, a.s., 2007. Str. 17. Dostupné z:

file:///C:/Users/Verca/Downloads/%C5%A0%C5%A0_kap.%201%20a%202.pdf

⁸⁵CRESWELL, W.J. IN HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace.* [online]. [cit. 2021-03-30]. 1. vyd. Praha: Portál, a.s., 2005. Str. 50. Dostupné z:

https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/882806/mod_resource/content/1/06%20Hendl%2C%20J.%20-%20Kvalitativn%C3%AD%20v%C3%BDzkum%3B%2024-63.pdf

získané informace nemusí být zobecnitelné na širší populaci. Kvalitativní výzkum může být ovlivňován badatelovými emocemi a tím, co upřednostňuje. Zpracovávání kvalitativních dat je časově náročné a velmi pracné je ověřování teorií a hypotéz.⁸⁶

Kvalitativní výzkum se skládá ze tří částí. První část zahrnuje data, která jsme získali nejčastěji formou rozhovorů nebo pozorování. Ve druhé části dochází k různým interpretacím, pomocí kterých dojdeme k různým závěrům. Tomuto procesu se říká kódování, kdy pomocí tzv. otevřeného kódování analyzujeme z rozhovorů kategorie, které si pojmenováváme různými názvy. Během otevřeného kódování se rozebírají jednotlivé části rozhovoru a badatel zjišťuje podobnosti nebo rozdíly v informacích, které byly získány od respondentů. Součástí kódování je i tzv. axiální kódování, které určuje podrobnější kategorie (subkategorie). Tyto dva typy kódování výzkumníka kontinuálně potkávají a prolínají se. Rozlišujeme další typ kódování a tím je selektivní kódování. Je to postup, kdy se vybere jedna hlavní kategorie, která je ve vztahu k ostatním kategoriím. Tyto souvislosti se dále kontrolují, zlepšují nebo rozvíjejí.⁸⁷

4.1 Výzkumný cíl

Hlavním výzkumným cílem praktické části diplomové práce je zmapovat, jaká etická dilemata museli nebo musí sociální pedagogové na oddělení sociálně právní ochrany dětí řešit nejvíce. K hlavní výzkumné otázce byly stanoveny čtyři dílčí cíle:

VVO1: Zjistit, co si sociální pedagogové představují pod pojmem etické dilema?

VVO2: Zjistit, jakým způsobem sociální pedagogové vyřešili dané etické dilema/problém?

VVO3: Zjistit, které etické hodnoty jsou v praxi sociálního pedagoga považována za nejdůležitější?

VVO4: Zjistit jaké dopady mají na osobní život sociálních pedagogů etická dilemata?

⁸⁶ HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. [online]. [cit. 2021-03-30]. 1. vyd. Praha: Portál, a.s., 2005. Str. 52. Dostupné z: https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/882806/mod_resource/content/1/06%20Hendl%2C%20J.%20-%20Kvalitativn%C3%AD%20v%C3%BDzkum%3B%2024-63.pdf

⁸⁷ STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. [online]. [cit. 2021-03-30]. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. Str. 12,43, 71 86. Dostupné z: file:///C:/Users/Verca/Downloads/STRAUSS_A_CORBINOVA_J-Z%C3%A1klady%20kvalitativn%C3%ADho%20v%C3%BDzkumu-1.pdf

4.2 Volba výzkumného vzorku

Respondenty jsem vyhledala na základě doporučení kamarádky, která přímo na OSPODU pracuje a dále z vlastní iniciativy. Pomocí emailové korespondence jsem oslovila celkem cca dvanáct sociálních pedagogů pracujících na OSPODU. Jednalo se o respondenty žijící a pracující v různých částech České republiky. Výzkumný vzorek byl vybrán z Prahy, Brna a Litoměřic. Dále jsem oslovila OSPOD v Teplicích, Hradci Králové a dalších částech Prahy, kladná zpětná vazba byla však neúspěšná.

Podarilo se mi získat rozhovory od pěti sociálních pracovníků. Jedná se o čtyři ženy a jednoho muže. Jejich věkové rozpětí činí 27 až 50 let. Účastníci výzkumu mají různé vzdělání, zpravidla však vysokoškolské, a disponují různou délkou praxe v tomto oboru.

V mém plánu bylo zahrnout do práce mnohem více sociálních pedagogů, které by byly ochotny spolupracovat na mém výzkumu, bohužel i přes nespočet obvolávání a emailové komunikace, se mi velmi špatně hledal reprezentativní vzorek. Důvodem bylo časté zaneprázdnění sociálních pracovníků na OSPODU, nebo dodržování mlčenlivosti.

4.3 Metoda sběru dat (polostrukturovaný rozhovor)

Polostrukturovaný rozhovor je kombinací a kompromisem mezi volným a strukturovaným rozhovorem. Tazatel má předem připravenou jistou osnovu otázek, ale pořadí otázek je volné a v podstatě je na respondentovi, o čem bude hovořit a co vše tazateli sdělí. Výhodou je získání informací navíc, na které by se např. nenapadlo tazatele zeptat.⁸⁸

Důležité je, se dostatečně na rozhovor připravit. Tzn. navázat atmosféru důvěry a bezpečí. Toto je důležité pro to, aby se respondent mohl uvolnit a otevřít se tazateli. Protože jen uvolněný respondent nám může říci opravdu mnoho. Interview by mělo probíhat na profesionální úrovni, ale s přátelským nádechem. Výzkumník by měl vybrat klidné prostředí bez jakýchkoli rušivých vlivů, které by mohly respondenta ovlivňovat a rozptylovat. Žoviální přístup ze strany tazatele může u respondenta vyvolat dojem, že nejde o profesionální přístup. To v jakém pořadí budou respondentovi předkládány, záleží hlavně

⁸⁸ GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. [online] [cit. 2021-07-07]. Brno: Nakladatelství Paido, 2000. Str. 110. Dostupné z: <https://docplayer.cz/46262871-Uvod-do-pedagogickeho-vyzkumu-peter-gavora.html>

na kvantitě získaných informací. Nevhodné jsou otázky sugestivní, které svádí k jednoduché odpovědi ano/ne, též jsou nebezpečné otázky manipulativního charakteru.⁸⁹

To, jak kvalitně výzkumník vede rozhovor, závisí na jeho zkušenostech. Pro respondenta je důležité se cítit pochopen, k čemuž je zapotřebí umění aktivního naslouchání u badatele, který na základě tohoto by měl umět adekvátně reagovat (tzv. resonování) v průběhu rozhovoru. Pozor by si měl výzkumník dát na neverbální projevy těla (např. mimika obličeje, postoje těla, podání ruky, držení očního kontaktu atd.)

Vzhledem k velmi nepříznivé době, která panovala při průběhu zpracování mého výzkumu diplomové práce, rozhovory probíhaly formou telefonické komunikace. Rozhovory byly nahrávány, o čemž byli respondenti informováni. Toto nebylo vůbec jednoduché, protože pokládat někomu otázky přes telefonní zařízení je velmi neosobní a není možné identifikovat, jaká atmosféra panuje mezi badatelem a respondentem. Z tohoto důvodu byly mé pocity často rozporuplné. Každý rozhovor trval zhruba 30 minut. Výzkum probíhal od ledna 2021 do června 2021.

4.4 Analýza dat

Rozhovory jsem analyzovala opakovaným posloucháním s diktafonu a následným přepisem. Po této fázi jsem přistoupila k jednotlivému rozkódování dat na základě něhož jsem přiřadila k jednotlivým odpovědím kódy. Pokud více upřesním, jedná se o tzv. otevřené kódování. Je to „proces rozebírání, prozkoumávání, porovnávání, konceptualizace a kategorizace údajů. Otevřené kódování je část analýzy, která se zabývá označováním a kategorizací pojmů pomocí pečlivého studia údajů. Bez tohoto prvního a základního analytického kroku by nemohl proběhnout zbytek analýzy ani následná komunikace. Během otevřeného kódování jsou údaje rozebrány na samostatné části a pečlivě prostudovány, porovnáním jsou zjištěny podobnosti a rozdíly, a také jsou kladeny otázky o jevech údají reprezentovaných. Během tohoto procesu jsou zvažovány a zkoumány naše vlastní i cizí domněnky o jevu, což vede k novým objevům.“⁹⁰

⁸⁹ GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. [online] [cit. 2021-07-07]. Brno: Nakladatelství Paido, 2000. Str. 110-113. Dostupné z: <https://docplayer.cz/46262871-Uvod-do-pedagogickeho-vyzkumu-peter-gavora.html>

Bláha, L. „*Jak si povídat, aby to byl výzkum, aneb i rozhovor má svá pravidla*“. [online] [cit.-2021-07-07]. Dostupné z: <https://www.pf.ujep.cz/wp-content/uploads/2019/03/6-Rozhovor-pravidla.pdf>

⁹⁰ STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. [online]. [cit.-2021-07-07]. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. Str. 43. Dostupné z: file:///C:/Users/Verca/Downloads/STRAUSS_A_CORBINOVA_J-Z%C3%A1klady%20kvalitativn%C3%ADho%20v%C3%BDzkumu-1.pdf

Následně jsem tyto kategorie rozdělila ještě podrobněji do tzv. subkategorií a tyto pojmy jsem se snažila komparovat mezi sebou a hledat jisté podobnosti. Pokud měly shodné znaky, vytvořila jsem stěžejní kategorie. Níže uvádím stručnou tabulku s obsaženými kódy.

Kategorie	Subkategorie	Kódy (příklady)
Role sociálního pedagoga na OSPODU	Výchova a péče o dítě Problematické rodiny	Rodiče, pěstounská péče, biologická rodina, motivace, rodičovské kompetence atd.
Pojetí etického dilematu	Možnosti v rozporu Morálka	Rozhodování, volba, rozpor, blaho dítěte, pravidla, dvě řešení atd.
Nejčastěji řešená etická dilemata	Odebírání dětí, manipulace s dětmi, citová závislost dítěte, hranice klient vs. pracovník	Nejlepší řešení, postarat se, rozhodnutí, dětský domov, spolupráce, problém, zájem dítěte, pocit, manipulace atd.
Etické hodnoty sociálních pedagogů	Osobnost pedagoga, Etická zodpovědnost, kongruentní přístup	Etické normy, nehodnotit, upřímnost, pomoc, etický kodex, rozum, přijímání klientů atd.
Prevence etických dilemat	Supervize, zásah do soukromého života, role školy	Psychohygiena, duševní zdraví, časový tlak, praxe, zkušenost, priorita atd.

Tabulka č.1: Kódování rozhovorů

4.5 Validita a reliabilita kvalitativního výzkumu

„Konkrétně mluvíme o konstruktové validitě, interní validitě, externí validitě a reliabilitě.“ Konstruktové validity lze dosáhnout využitím více zdrojů dat, dodržením návaznosti evidence a kontrolou zprávy klíčovými informátory. Interní validita se vztahuje k explanačním studiím. Externí validita spočívá v přezkoušení toho, zda lze výsledky zobecnit.“⁹¹

Zjednodušeně v kvalitativním výzkumu myslíme kritérium pravdivosti a platnosti výzkumu. Pravdivost v tomto smyslu znamená, že data, která získáme jsou shodná s „jevy, ke kterým odkazují“. Platnost znamená, že data, která vyzkoumáme jsou ověřitelná důkazy. Čím je kritérium pravdivosti vyšší, tím je výzkum kvalitnější. Tzn. pravdivost a platnost

⁹¹ *Kritéria kvality výzkumu.* [online PDF] [cit.-2021-08-07]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/fsps/jaro2013/np2019/um/Kriteria_kvality_vyzkumu.pdf

výzkumníky vede k otázkám, zda informace nebo data, která získali, jsou důvěryhodné či autentické. Kvalitní výzkumník si musí stát za svými daty, které zjistil a řídit se jimi.⁹²

Švaříček a Šed'ová u validity a reliability poukazují na tzv. vnější a vnitřní validitu. Vnější validita nám má ověřovat do jaké míry jsme schopni výsledky zobecnit na širší populaci. Vnitřní validita je spojená s kritériem důvěryhodnost, potvrditelnosti nebo autenticity. Jak lze ověřit, zda můžeme datům ve výzkumu důvěřovat? Je to např. značením přímých citací, ověřování si informací u účastníků výzkumu aj.⁹³

Reliabilita je v kvalitativním výzkumu nízká, protože metody, které se používají, nejsou normované. Pokud bychom chtěli, aby reliabilita byla vysoká, museli bychom použít standardizovaný rozhovor neboli mít přesně formulované otázky, které by se neměnily. Ale toto není kardinální metoda kvalitativního výzkumu. Pro to nelze očekávat vysokou reliabilitu.⁹⁴

Do svého výzkumu jsem se snažila zařadit některé přímé citace svých respondentů a tím jsem se pokusila mimo validitu dodržet i kritérium důvěryhodnosti.

Reliabilitu jsem se snažila zajistit doslovným přepisem svých nahrávek, které jsem po čas svého výzkumu získala.

4.6 Etická hlediska výzkumu

Etickými hledisky výzkumu myslíme zachování důvěrnosti, tzn. nezveřejňování osobních údajů účastníků výzkumu. O tomto by měl badatel všechny respondenty na úvod seznámit. Cílem je, aby účastníkům nevznikla žádná újma (hl. psychická újma). S tímto souvisí informovaný souhlas (dnes nejčastěji předtištěný formulář, který každý z účastníků podepíše). Podepsáním respondenti berou na vědomí případné důsledky. Co je nejčastější chybou je, že badatelé ve svých výzkumech uvádějí nepravdivé informace.⁹⁵

Etickou otázkou je do jaké míry zpřístupňovat výzkumy (práce) respondentům nebo účastníkům výzkumu. Zde to záleží na domluvě výzkumníka a účastníka výzkumu, pokud

⁹² ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĎOVÁ, K. a KOL. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. [online]. [cit.-2021-08-07]. 1.vyd. Praha: Portál, a.s., 2007. Str. 31. Dostupné z: file:///C:/Users/Verca/Downloads/%C5%A0%C5%A0_kap.%201%20a%202.pdf

⁹³ Tamtéž, str. 32-39

⁹⁴ Tamtéž, str.

⁹⁵ ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĎOVÁ, K. a KOL. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. [online]. [cit.-2021-08-07]. 1.vyd. Praha: Portál, a.s., 2007. Str. 45-46. Dostupné z: file:///C:/Users/Verca/Downloads/%C5%A0%C5%A0_kap.%201%20a%202.pdf

si slíbili, že mu bude práce ukázána, pak je dobré tento slib dodržet. Problematické se zde může ukázat, zdali práci nebo výzkum ještě nějak upravovat, aby tomu respondent rozuměl nebo pokud ukáže výsledky svého výzkumu účastníkům, jak moc tím bude ovlivněn apod.⁹⁶

Závěrem lze shrnout, že je nutné chránit soukromí a práva respondentů, přemýšlet nad otázkou typu: „*Nemohu svým výzkumem poškodit jiné osoby? Nebude jim způsobena jakákoliv újma na zdraví?*“⁹⁷

V mém výzkumu byli všichni účastníci náležitě poučeni o nahrávání rozhovorů a zachování anonymity. Formou emailu jsem jim zaslala informované souhlasy, které jsem dostala zpět podepsané. V diplomové práci uvádím pouze fiktivní jména. Uvádím, v jakých městech jsem respondenty vyhledala, ale nezveřejňuji o jaký konkrétní OSPOD se jedná.

⁹⁶ Tamtéž, str. 49

⁹⁷ Tamtéž, str. 49

5 INTERPRETACE VÝSLEDKŮ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ

V této kapitole podrobněji popíšu výsledky mého výzkumného šetření. Při rozhovoru jsem se ptala informantů nejen na zkušenosti s etickými dilematy, ale i na délku jejich působení na sociálně právní ochraně dětí a na oddělení náhradní rodinné péče. Též mě zajímalo, jakými studii si prošli nebo, jak by charakterizovaly svojí práci na OSPODU. Rozhovory jsem nejprve kódovala do menších celků a v této kapitole uvedu informace spojené do jednotlivých kategorií či tematických celků. Otázky byly zvoleny tak, aby odpovídaly daným výzkumným otázkám. Níže uvádím stručnou charakteristiku informantů.

Účastníci výzkumu	Dosažené vzdělání	Délka praxe na OSPODU
Paní S.	VŠ oboru sociální pedagogika	4 roky
Paní R.	VŠ oboru sociální pedagogika	5 let
Paní M.	VOŠ oboru sociální pedagogika	10 let
Slečna K.	VOŠ oboru sociální pedagogika	2 roky
Pan T.	VŠ oboru sociální pedagogika	4 roky

Tabulka č. 2: Charakteristika účastníků výzkumu

5.1 Role sociálního pedagoga na OSPODU v praxi

Na úvod jsem zjišťovala, jak by respondenti charakterizovali svoji náplň práce na sociálně právní ochraně dětí. Dvě respondentky působí na oddělení náhradní rodinné péče, která spadá pod celý OSPOD, však práce zde je o něco odlišnější. V podstatě obě informantky uvedly, že se jedná o práci dlouhodobějšího charakteru, než jak je tomu přímo na OSPODU. Tato kategorie by se dala rozdělit do subkategorií pěstounská péče, výchova a péče o dítě nebo problematické rodiny. Paní S. uvedla: „*máme na starosti děti, které jsou svěřeny do pěstounské péče, tzn. pěstounská péče přibuzenecká, to jsou většinou prarodiče, teta, strýc i starší sourozenec, pak je tam pěstounská péče dlouhodobá, profesionální, kdy jsou krajským úřadem vytipováni pěstouni a je jim svěřeno dítě, které potřebuje náhradní rodinnou péči.*“ Spadá sem i pěstounská péče na přechodnou dobu, která trvá cca jeden rok nebo může i déle než se upraví poměry v biologické rodině anebo se zjistí, že rodiče nejsou schopni vykonávat rodičovskou odpovědnost vůči dítěti. Slečna K. dodává: „*vystupuji jako*

kolizní opatrovník u soudů a speciálně na tomto oddělení náhradní rodinné výchovy doprovázím pěstouny, kteří si zažádali o pěstounskou péči, zajišťujeme vzdělávání pěstounů (profesionální pěstounské rodiny).“

Co se týká náplně práce přímo na sociálně právní ochraně dětí, tak zde pracují poslední tři respondenti. Obecně se týká nezletilých dětí, které jsou uvedené v §6 zákona o sociálně právní ochraně dětí. Jak se informanti shodují, je to práce s problematickými rodinami, kde výchova a péče je zanedbávaná a dítě nemá zdravé podmínky pro příznivý vývoj. Jak paní M. říká: *„hodně se jedná o rodiny v sociálně vyloučených lokalitách, kterých je zde na Brněnsku dost anebo potom je to opatrovnictví v rodičovských sporech, to je takové nejčastější. Hodně řešíme romskou problematiku čili děti v romských rodinách, opět dodávám zde v Brně je jich poměrně dost. Časté jsou případy týraných nebo neužívaných dětí, takže pokud nám někdo dá podnět nebo pošle udání, tak my tam jedeme a prověřujeme, co se v té rodině děje.“*

Paní R. doplňuje: *„snažíme se tu rodinu motivovat, aby jako spolupracovala nebo fungovala. Můžu jim vlastně doporučit nějakou neziskovou organizaci, aby s nimi spolupracovala, co se týká nabytí rodičovských kompetencí.“*

Role sociálního pedagoga na OSPODU je stejná jako sociálního pracovníka. S tímto se ztotožňuje všech pět respondentů, pro příklad uvádí výpověď pana T: *„no já jsem sice vystudovaný sociální pedagog, ale pracuji zde vlastně jako sociální pracovník a dělám tu samou práci jako sociální pracovník, tyto dvě profese bohužel ještě nejsou nijak jakoby rozděleny.“* Pan T. předtím pracoval s lidmi bez přístřeší a nyní na OSPODU má v kompetenci rodinné spory typu rozvody rodičů, kde jak sám říká, je důležité chránit práva dětí: *„je důležitý rozhodovat se tak, co je nejlepší pro ty děti, protože často hlavně při rozvodech hájí každý z rodičů svoje práva, ale na ty děti dost často nemyslí, což je pak práce naše.“*

5.2 Pojetí etického dilematu

Všech pět respondentů se shodlo, že ve hře jsou určité možnosti, které nejsou v souladu nebo jsou v rozporu a ani k jednomu řešení se nelze přiklonit, ale okolnosti nás nutí se určitým způsobem rozhodnout. Tato kategorie zahrnuje subkategorie možnosti a morálka. Paní S. uvedla: *„No je to vlastně morální dilema dá se to uchopit v podstatě jako nějaká možnost, nejlepší možnost mezi více nabízenými možnostmi, které defacto nejsou nějak jako úžasný, ale prostě dá se říct prostě, že v tý sociální práci nebo v oblasti náhradní*

rodinné péče narážíme stále na etická dilemata ve vztahu hlavně k těm našim klientům v těch náhradních rodinách.“

Slečna K. nahlíží na etické dilema takto: *„Potřeba něco udělat, ale v té praxi takový možnosti nejsou a teď se tam střetává takový to, jestli je to v rámci takových těch pravidel nebo jestli je to překročit a přizpůsobit té dané situaci.*“

Informanti se shodují v tom, že etická dilemata souvisí s morálkou: *„stojíte mezi dvěma řešeními a nevíte přesně, které je to to správné.“* Paní R. spojuje význam pojmu se sociálně právní ochranou dětí následovně: *„a teď speciálně tady na OSPODU řešíte, když to udělám takhle nepoškodím tím to dítě. Protože to gró tady je to blaho dítěte. Takže teď se rozhodujete podle svého nejlepšího vědomí a svědomí, které z těch řešení bude nejlepším, ale ono ani jedno není úplně to vyhovující.“*

Při kladení této otázky se respondenti více či méně shodovali. Někteří dodávali, že na OSPODU jsou dilemata velmi častá a nedá se jim nijak vyhnout. Slečna K., která zde pracuje dva roky doplnila, že tato dilemata byla pro ni nejtěžší na začátku, když po škole nastoupila na toto oddělení. Nyní si s nimi umí více poradit, ale doufá s přibývajícím praxí, že si s nimi efektivněji poradí. Pan T. definoval tento pojem následovně: *„vy se přikloníte k nějaké možnosti a vlastně zjistíte, že to není správné, ale jste nucen se nějak rozhodnout, prostě asi zvolit menší zlo. Což toto je na OSPODU velmi častá věc.“*

5.3 Nejčastěji řešená etická dilemata

Účastníci výzkumu na okruh otázky nejčastěji řešených dilemat v rámci OSPODU se shodli na tom, že každý případ s jejich klienty je v podstatě dilematem, tzn. jak takovou situaci vyřešit, aby byly uspokojeny všechny strany případů nebo klientů. Nicméně i tak se některé respondentky rozpovídaly řekla bych velmi detailně o případech, se kterými si nevěděly úplně rady, samozřejmě vše probíhalo zcela anonymně . Ostatní respondenti na základě mlčenlivosti, kterou jsou vázáni, nechtěli moc o svých případech mluvit a tak se alespoň snažili definovat obecně, co považují ve své práci za dilematické situace. Tato kapitola bude rozdělena do jednotlivých podkapitol dle řešených okruhů dilemat. Na konci každého dilematu bude, jak se ho snažily respondentky, popř. respondent vyřešit.

5.3.1 Odebírání dětí z biologických rodin do ústavní péče

Nejdůležitější a také nejvíc dilematická situace považována sociálními pedagogy (sociálními pracovníky) na OSPODU. V podstatě na prvním místě a téměř bez rozmyšlení

respondenti pracující přímo na sociálně právní ochraně dětí odpověděli, že toto dilema pro ně nikdy nebude snadné avšak v jistých situacích je pro dítě tím nejlepším řešením. Kladou si otázku, kde je ta hranice, kdy musíme takto radikálně zakročit a kdy potřebují např. jen pomoc a vedení. Protože tady se rozhodujete o dítěti a co je důležitějšího než zajistit jeho zdravou budoucnost? Na tuto otázku odpovídá např. Paní M.: *„nejzásadnější v naší práci je to, kdy teda to dítě by mělo odejít z biologické rodiny do náhradní péče, kde je ta hranice, kdy už je to pro to dítě je to nebezpečné, kdy únosné, čili takový to polemizování odebrat nebo nechat v biologické rodině? Pokud je více než jasné, že dítě rodina ohrožuje spíše na zdraví než, aby dítě v ní prospívalo, tzn. má na těle modřiny, časté zlomeniny, dítě se bojí atd. není co řešit - musí se dítě umístit do náhradní rodinné péče.*

Nejtěžší je se dobře rozhodnout, což také uvádí na jedné ze situací Paní R.: *„sloužíme tady tzv. pohotovost, tzn. že musíme být na telefonu 24 hod. denně, ve dne v noci a když nám zpravidla policie zavolá, že je někde třeba bezprizorní dítě, tak my tam musíme jet a postarat se o něj a to je taky taková stresová situace, jako co zrovna udělat.“*

Pan T. uvedl konkrétní situaci, která mu dělala starosti a nevěděl, jak se správně rozhodnout. Jednalo se o případ rodiny, kde oba rodiče byli závislí na drogách a neplnili rodičovské povinnosti: *„bylo jasné, že to dítě tam nemůže zůstat.“* Postarat se kluka chtěli jeho prarodiče jenže problém byl jejich vysoký věk a zdravotní stav. Babičce bylo v tu dobu 70 let a dědovi 72 let. Jak pan T. uvedl: *„vždycky se dá přednost péči o dítě v rodině, pokud to jde, ale v tomhle případě, jak se rozhodnout? Dát kluka do dětského domova nebo ho svěřit babičce a dědovi, když jejich zdravotní stav není dobrý?“* Sociální pedagogové vždycky chtějí pro to dítě tu nejlepší možnou péči a výchovu a tím není nikdo jiný než rodina nebo příbuzenecká rodina, ale zde panovaly jisté obavy, že péči o kluka, kterému v tu dobu bylo 10 let, prarodiče nezvládnou.

Možné řešení dilematu

Řešení není jednoduché a nelze tak učinit z minuty na minutu. Do tohoto procesu jsou zapojeni další účastníci rozhodování v těchto situacích. Je to o multidisciplinární spolupráci s dalšími odborníky (soudy, policie, lékaři, psychologové, sociální pedagogové, pracovníci, pedagogové atd.). Pokud pracovníci dostanou podnět na prošetření situace v rodině musí tak učinit. Informanti se shodují v tom, že může dojít ke dvěma situacím: *„stává se, že přijdeme na šetření do rodiny a dítě nebo děti jsou tak v katastrofálním stavu, tzn. jsou např. podvyživený, vykazují různé známky jako tělesného týrání, žijí v otrěsných*

podmínkách a tady nemůžeme déle čekat a musíme se rozhodnout teď a tady. V dalším případě nemusí jít o tak závažné případy, ale je zapotřebí s rodinou dlouhodobě pracovat.“

Případ pana T. popisovaný v předchozí kapitole dopadl, jak nejlépe mohl. O chlapce se přihlásila teta (sestra matky), která projevila svoji schopnost se o něj postarat. Pan T. ještě dodává: *„kdyby takovým to způsobem se vyřešily všechny případy, bylo by to super, protože co je lepšího než když dítě zůstane v rodině a nemusí se teda umísťovat do ústavu.“*

Možné řešení tohoto dilematu závisí na multidisciplinární spolupráci týmu, ale i na pracovníkovi samotném. Nejčastějším řešením je, jak se účastníci výzkumu shodují je umístění dítěte do institucionální péče (např. dětský domov), pěstounská péče, svěření do péče jiné fyzické osoby (nejčastěji je to péče prarodičů, teta, strýc apod.), přičemž takové řešení je nejlepší, protože dítě v rodině zná své členy, prospívá a je na ně zvyklé. Putovat do dětského domova znamená pro dítě mnoho úskalí. Např. neznámé prostředí, cizí lidé a to hlavní nedostatek citového bezpečí, které nemůže žádná jiná instituce zabezpečit než rodina.

5.3.2 Dilemata související s pěstounskou péčí

Jak jsem již uvedla na začátku, dilemata přímo z oddělení sociálně právní ochrany dětí a náhradní rodinné péče (dále NRP) se liší, i když spolu spolupracují a jsou součástí jedné instituce, jejich agendy přesto řeší odlišné problémy. Dvě sociální pedagožky (sociální pracovnice) pracující na NRP uvádí následující dilemata, se kterými se potýkaly nebo v současnosti potýkají.

Paní S. mi anonymně vyprávěla případ v souvislosti s pěstounskou péčí, který pro ni byl velmi dilematickým. Měla chlapce v pěstounské péči u prarodičů, který v té době procházel pubertou a se svými prarodiči si nerozuměl kvůli zhoršenému prospěchu ve škole. Začal se zajímat o svoji rodinnou historii a zjistil, že má biologickou matku, kterou kontaktoval. Matka o něj začala jevit zájem, bohužel bydlela v dost nevyhovujících podmínkách (maringotka) a navíc žila rizikovým způsobem života, brala drogy, byla nezaměstnaná. Chlapec se přesto dožadoval bydlení a žití u své matky. Paní S. dodává: *„svěření chlapce do její péče by nebylo nejlepším řešením. Jenže chlapec toužil po tom být s tou mámou. A teď se řešilo, co bude lepším řešením, jestli má zůstat v péči prarodičů, kde má bezpečné prostředí, sice chlapec to vnímá jako nepopulární, protože prarodiče mu neustále domlouvají kvůli špatným známám, anebo zvolit péči mámy, ke které chlapec by chtěl raději.“*

Následovalo soudní řízení, kdy se rozhodlo o umístění dítěte do péče matky. Po nějakou dobu se sledovalo, jestli je schopná se o svého syna řádně postarat. Bohužel její schopnost se neprokázala a chlapec se ve škole čím dál tím více zhoršoval ve svém prospěchu, navíc se stal součástí party, která ho nabádala ke kouření marihuany. Výpověď paní S: *„chlapec se rapidně zhoršil ve škole, měl i dvojku z chování a začal kouřit marihuanu a matka si našla romského přítele, který nepracoval...“*

Slečna K. řešila dilema spojené s profesionální pěstounskou péčí. Jednalo se o případ, kdy profesionální pěstounka nechtěla umožnit kontakt dítěti s biologickou matkou, které měla v pěstounské péči. Dítě nemělo zájem o svoji matku a v pěstounské péči se mu líbilo. Jak slečna K. říká: *„ty pěstouni měli vzato, že ty to děti spíš jako zatěžuje a teď stejně když ten rodič o ty děti projevuje zájem, tak nějakým způsobem jako musíte ty pěstouny motivovat, aby k tomu kontaktu jako přistoupili a podobné případy jsem řešila u několik pěstounských rodin.“* Pokud dítě se nachází v pěstounské péči, musí pěstounské rodiny umožnit kontakt s biologickými rodiči dítěte.

Možné řešení dilematu

Dilema související s pěstounskou péčí paní S. se vyřešila následujícím způsobem. Pořádala se případová konference, kde se sešli odborníci z různých oborů. Součástí byla paní psychologka, psychoterapeutka, sociální kurátor kvůli výskytu poruch chování u chlapce a třídní pedagog chlapce. Jak paní S. vypráví: *„navrhlo se, zdali by nebylo lepší, kdyby chlapec nastoupil do dětského domova se školou, kde by mělo určitý režim a hlavně aby dokončil základní školu s tím, že podal návrh k soudu, že teda matka neposkytuje dítěti řádnou výchovu a péči. Chlapec byl umístěn do dětského domova se školou, kde má rok na to, aby dokončil základní školu a defacto ani jedna možnost není úžasná.“* Chlapec začal utíkat z DD se školou i když měl propustky, jak k mámě, tam i ke svým prarodičům a v té době se objevil navíc jeho otec, který chtěl převzít péči o svého syna. Bohužel ani toto nepřipadalo jako vhodná možnost, protože otec vykazoval podobné patologické znaky jako matka. *„Od začátku se hledá nějaká cesta, která by vyhovovala a byla ku prospěchu, ale hledá se to menší zlo a není to dobrá volba.“* Tento případ se řešil poměrně dlouho dobu. Babička se začala obviňovat ze špatné péče o vnuka a měla stálý zájem o něj pečovat. Dalším řešením bylo navštěvování střediska výchovné péče, kde se prarodiče s vnukem zúčastňovali psychoterapie. Přesto konečné řešení bylo takové: *„abych to shrnula v tu danou chvíli bylo nejlepším řešením chlapce nechat v dětském domově.“* Velkou oporou ji byly též její kolegyně, se kterými se radila o jiném možném řešení. Ty ji ujistily o správném rozhodnutí.

Dilema spojené s profesionální pěstounskou péčí vyřešila slečna K. zajištěním psychoterapeutické intervence pěstounce, která nechtěla zprostředkovat kontakt dítěte a matky. Komunikace s pěstounkou byla ze začátku hodně obtížná: *„tam, kde je nějaký problém, tak oni jsou radši, když s nimi moc nekomunikujete a necháváte je na pokoji nebo takové to jejich postavení, že oni si myslí, že mi jsme nepřátelé, přitom ta spolupráce byla měla být na dobrý úrovni, takže bychom měli být v častém kontaktu. Po určitou dobu pracovníci Slečnu K. vnímala pěstounka jako nepřítele. Po určité době začala spolupracovat a byla ochotná a svolná ke kontaktu matky a dítěte. (Slečna K.) „my jsme to prostě vymyslely tak, aby to bylo přijatelný jak pro tu pěstounku, tak pro tu matku a hlavně pro to dítě ten způsob, jak oni se budou setkávat.“*

Velmi jí pomohly kolegyně a vedoucí, se kterou mají v rámci organizace pravidelné porady a případ se opět řešil na případové konferenci, kde se sešlo několik odborníků z různých profesí. *„Hlavně jsem se to snažila řešit a s tou psychologkou, která mi i řekla z hlediska psychologického, jak by se k tomuto snažila postavit.“*

5.3.3 Dilema související s citovým navázáním dítěte umístěné v pěstounské péči na přechodnou dobu

V mém rozhovoru mě zajímalo, jak je to s dětmi v pěstounské péči (PP) na přechodnou dobu neboli v té profesionální pěstounské péči. Ta obvykle trvá rok nebo se může z různých důvodů prodloužit. Těmi důvody obvykle bývá nenabytí rodičovských kompetencí biologických rodičů neboli zjištění, že biologičtí rodiče nejsou schopni se o své dítě nebo děti postarat. Zde mi respondentky vypověděly problém citové závislosti na pěstounských rodičích, kteří je mají v péči po určitou dobu.

I když se do PP na přechodnou dobu umisťují spíše miminka, jak dokazuje výpověď slečny K.: *„oni jsou to spíše miminka, která putují do přechodné pěstounské péče a poté k osvojitelům nebo do dlouhodobé pěstounské péče, takže tam probíhá určitý proces toho přechodu, je to v podstatě postupný proces.“* Nejprve probíhají návštěvy a pak se dítě předává do péče jiné osoby.

Problém pak nastává u starších dětí, kde může adaptační proces probíhat delší dobu. Slečna K. uvádí, za jakých podmínek se starší děti dostanou do PP na přechodnou dobu: *„větší děti se k těm přechodnejm většinou dostanou za nějaký situaci, která vznikne, tak jako náhle, když třeba ten rodič přestane fungovat, ale většinou to probíhá tak, že se objeví někdo z rodiny, když ne, tak jsou do dětského domova nebo když se najdou dlouhodobý pěstouni,*

tak k nim. “ Obě respondentky (slečna K. i paní S.) řešily případy, kdy se starší dítě citově upnulo na svoji pěstounku a odmítalo jít zpět do své biologické rodiny. Dle slov paní S.: *„kolikrát se stane, že se dítě naváže na toho pěstouna a když má dojít k tomu přesunu k rodičům, tak to dítě to odmítá zvláště, když to rodinné prostředí není příliš uspokojujivé.“* Paní S. měla případ pěstounské rodiny, kdy probíhaly pravidelně schůzky, aby si dítě navyklo na svoje rodiče, a když dítě mělo jít do péče svých rodičů, zamklo se v pokoji a odmítalo otevřít dveře. *„ toto trvalo asi 3 hodiny a po těch 3 hodinách jsme nakonec museli zavolat hasiče, aby děcko dostali ven z pokoje.“*

Možné řešení dilematu

Do pěstounské péče na přechodnou dobu se dostávají nejčastěji kojenci. Procento starších dětí je menší, ale existují takové případy, jak dokazují výpovědi zúčastněných respondentek. Obě respondentky se shodly na řešení, které je dlouhodobého charakteru. Slečna K. dodává: *„je to individuální, každý dítě je emočně jako jinak vyladěný, každý tím adaptačním procesem projde úplně jinak.“* Dle slov paní S. k tomu může docházet při neuspokojivém rodinném prostředí, kdy dítě vycítí, že není něco v pořádku.

Řešením byla porada s vedoucí organizace, kde se respondentka paní S. s dalšími kolegyněmi snažily zaujmout určité stanovisko. Jak paní S. přiznala, působilo to zmatečně: *„já jsem pak hlavně sama v sobě řešila, jako neudělala jsem něco špatně? Myslím si, že jsem udělala všechno tak jak jsem měla, v čemž mě utvrdily i kolegyně a vedoucí.“* Ve shrnutí adaptační proces poté probíhal ještě nějakou dobu, kde se sledovaly příčiny, proč dítě tak najednou odmítlo jít ke své biologické rodině. Tím důvodem byl hlavně stesk a obava dítěte, že už svoji pěstounku nikdy neuvidí. Nakonec se podařilo dítě umístit k biologické rodině.

Slečna K. řešila podobný případ. Jak sama dodala: *„vzpomínám si, když se mi tohle stalo poprvý, byl to jeden z mých prvních případů, které jsem dostala.“* Slečna K. byla na začátku své kariéry, když se jí stalo dilema tohoto typu. Pracovala na NRP chvilku. *„v té době, já vůbec nevěděla, co mám dělat, nebyla jsem na to připravená a neměla jsem ty zkušenosti.“* Nyní přiznává, že si z takovými situacemi již umí poradit. Dle jejich slov řešením je hlavně čas, dát dítěti dostatek času, aby mělo možnost připravit se na život ve své rodině. Postupovat po malých krocích a nespěchat na dítě, protože je to pro něj velká psychická zátěž, která ho může ovlivnit na celý život.

5.3.4 Dilema spojené s manipulací dětí

Všichni tři respondenti pracující přímo na OSPODU (ted' nemyslím NRP) se shodli na problému související se zmanipulováním dětí jejich rodiči. K tomu dochází nejčastěji při rozvodovém řízení, kde pracovníci vystupují jako kolizní opatrovníci. Z výpovědi paní M. plyne: „*pokud se bavíme o rozvodech, tak pak samozřejmě rodiče mohou jakoby poštvávat dítě proti tomu druhému rodiči, což bývá taky taková taktika.*“ Rodiče používají mnoho metod, jak dítě získat na svoji stranu. Je to např. kupováním hraček, nejnovější elektroniky, ale patří jsem i psychická manipulace. Bohužel malé děti toto nejsou schopny rozeznat.

Tyto případy související z manipulací dětí jsou zde četné. Paní R. doplňuje: „*setkala jsem se s případy, kdy ten rodič s dítětem manipuloval jako neúmyslně, sem si jistá, že to nemyslel zle, protože ho chtěl mít samozřejmě v péči.*“ Většinou je to, ale úmyslná taktika, což stěžuje sociálním pracovnícům rozhodování: „*každý si myslí, že dělá pro to dítě to nejlepší, ale pro mě je problematický jako navrhnout něco, aby to bylo dobře, aby to bylo v zájmu dítěte.*“ Provéřit musí oba dva rodiče, protože oba dva rodiče mají stejné právo mít dítě v péči. Samozřejmě se pak posuzují jednotlivé aspekty u rodičů, které by byly nebo nebyly pro dítě vhodné. Pracovnice zajímá to, jakým způsobem bude zajištěna péče a výchova o dítě, pokud jednomu či druhému rodiči bude dítě svěřeno do péče. Zjišťovat se musí podmínky bydlení, kde dítě bude mít svůj pokoj, zdali jsou rodiče zaměstnaní a mají dostatečný příjem pro výživu dítěte atd. Jak pan T. doplňuje: „*většinou soud rozhodne o svěřeni dítěte do péče jednoho rodiče a druhému je umožněn širší styk s dítětem.*“ Respondenti často uvedli, že se jedná pouze o jejich pocity, ale není v jejich kompetenci a ani nemají, jak dokázat, že je se jedná o manipulativní praktiky vůči dítěti. Toto jim práci velmi znesnadňuje.

V mnoha případech se nemusí jednat pouze o manipulace ze strany rodičů nebo rodiče. Paní R. mi uvedla případ, kdy dítě se snažilo citově zmanipulovat své rodiče: „*jako občas fakt koukáte, čeho ty děti jsou schopný.*“ Jednalo se o chlapce, který nechtěl být u matky v péči a přál si žít s otcem. Podmínky u matky byly shledány jako nejvíc vyhovující pro chlapce. „*Vyhrožoval, že se zabije, že u mámy nechce bejt, vymejšlel si, že ho máma bije.*“ Klučina začal chodit za školu a navíc často utíkal z domu ke svému otcovi.

Podobný případ řešila i Slečna K. na oddělení NRP v rámci pěstounské péče. Jednalo se o dívku, která byla svěřena do péče tety a strýce, kde se jí nelíbilo. Dívka procházela tvrdou pubertou a vyhrožovala sebevraždou: „*řvala na nás, že sežere, takhle doslovně to*

řekla, že sežere prášky nebo že si podřeže žíly. Křičela na nás, že půjde radši do děčáku než snášet buzerování od té tety a strejdy.“

Dále se může jednat o manipulaci dítěte u syndromu CAN, jak vypráví paní M.: *„v rámci posudků, když se zjistí, že se jedná o syndrom CAN, pak je ta manipulace jako viditelná, protože mimo toho se tam většinou objevují ještě jiné znaky týrání, takže my musíme pak okamžitě jednat.“*

Možné řešení dilematu

Ač se toto dilema může zdát být jednoduché, tak tomu tak není. Jak již bylo uvedeno, pracovníci nemají důkazy, že rodiče skutečně své děti manipulují, je to dilema, které se špatně prokazuje. Toto se týká hlavně rodičů, kteří se rozvádějí. Oproti tomu manipulace u syndromu CAN jsou jiné a prokazatelné i jinými znaky.

Sociální pedagog paní M. řeší manipulace u dětí následovně: *„je to určitě individuální a jednou z možností je to neutrální prostředí a dlouhodobá práce s tím dítětem, tak aby jako začal vnímat i toho druhého rodiče.“* Toto respondentka řešila formou tzv. asistovaných styků a v mnoha případech se hodně uplatňuje asistované setkávání pod dohledem odborníka s rodičem, kterého dítě např. odmítá. Zde je důležitý trpělivý přístup, protože se může jednat o dlouhodobou práci odborníka s dítětem a rodičem. V úvahu připadá i psychologická pomoc formou rodinných terapií.

Dle paní M. složitější případy se řeší na případových konferencích a *„my teda ještě v rámci organizace míváme ještě takový interní případový konference a v nějakých těžkých případech se může využít i ta expertní případová konference, tzn. bez rodičů za účasti různých odborníků, pokud už je to nějak rozšířený, je tam s kým o tom mluvit.“*

Mnohem těžší bývá vyřešit dilema spojené s manipulací dětí vůči svým rodičům. Dle paní R. a slečny K. musíte okamžitě jednat, pokud dítě vyhrožuje sebevraždou, protože Vy nevíte, jestli ji opravdu vykoná nebo se skutečně jedná jen o zastrašování. Paní R. dodává: *„zatím se mi nestalo, že by si dítě, který nám takhle vyhrožuje něco si udělalo (musím zatukat).“* Zde je nutné umět s dítětem adekvátně komunikovat a zjistit, jaké má důvody k takovému jednání, prošetřit situaci, zdali, dítě nemůže mít pravdu. Vhodné je dítě svěřit do rukou odborníků jako např. opatřit psychologické či psychiatrické posudky.

U podezření na syndrom CAN u dítěte nechávají respondentky vypracovat odborné lékařské posudky. Dle jejich slov se jedná většinou o vážné případy týrání a zanedbávání a z posudků, které vypracovávají psychologové jsou manipulace s dětmi více než jasné. Syndrom CAN mimo tělesného týrání se vyznačuje i psychickým násilím na dětem právě v podobě zastrašujících manipulací. Dle slov paní R.: *„u těchto případů poznáte bezpečně, že se jedná o manipulace a víte jak? To dítě se bojí a bojí se tak moc toho rodiče, že vám neřekne pravdu.“* Z těchto slov vám běhá mráz po zádech.

5.3.5 Dilema spojené s vymezením vztahu mezi pracovníkem a klientem

Vztah klienta a pracovníka musí být v sociální pedagogice na profesionální úrovni. Při práci na OSPODU toto není lehké, protože je to práce s dětmi. A co hůř mnohdy se jedná o katastrofální případy rodin a dětí a přesto všechno si musí pracovníci zachovat profesionální tvář. Pokud se jedná o ženy sociální pracovnice jakožto matky dětí, doléhají na Vás případy takových rodin fatálněji. Dle slov paní M.: *„byli doby, kdy jsme vedla nezletilé matky v domovech a teď už je mám jako svoje případy, tak mám někdy pocit možná ochranné jako benevolentnosti.“* Respondentka dodává, že je to pouze pocit, který nemůže zasahovat do osobnější roviny, protože dle jejich slov: *„to bych tady nemohla pracovat. Prostě ten respekt a autorita tu musí být, jinak by to nemělo smysl.“*

S tímto se trochu ztotožňuje názor paní R.: *„já sama jsem matkou 3 dětí a mám klienty v dětských domovech a když je navštěvuji, tak mám takové tendence jako říkat „moje děti“, jako je to pro mě jako pro matku taky náročný vidět tyhle děti vyrůstat bez řádné rodiny.“* Sama říká, že jim někdy kupuje dárky a má s nimi bližší vztah, ale je si vědoma, že toto už je trochu za profesionální hranou, kterou by měla ke svým klientům projevovat. K bezprizorním dětem má respondentka slabost: *„vidíte bezprizorní dítě a prostě je vám ho líto, ale nesmíte to dát najevo, musíte zachovat jistou profesionalitu, ale ve skutečnosti by se člověk rozbrečel.“*

Pan T. komentuje problematiku vztahu a klienta jako psychickou zátěž, kdy často stojí na jistém pomezí a ptá se sám sebe, zdali to již není za hranou. Problém překročení profesionální hranice vztahu řešil u jedné s klientek. Jednalo se o psychicky nemocnou matku samoživitelku, která měla v péči dvě děti. Bohužel žila v chudobě, což se odráželo na jejích dětech. Jak sám říká: *„jednou na šetření se do mě asi platonicky zamilovala.“* Brzo na to, začaly události nabírat rychlý spád. Pana T. klientka neustále obtěžovala telefonáty, psala mu neslušné emaily a nedala si vysvětlit, že jejich vztah bude čistě profesionální. Pan

T. doplňuje: „začalo mi to bejt nepříjemný a vůbec nebrala moje vysvětlení, začal to být problém, ze kterého sem nevěděl jak pryč.“

Slečna K. z náhradní rodinné péče, která zde pracuje poměrně krátkou dobu uvádí, že si vztah s klientem uvědomovala hlavně, když na OSPODU začala pracovat. Nyní se snaží dodržovat mantinely mezi ní a klienty. Avšak během rozhovoru mi zmínila problematický případ, který řešila, když sem nastoupila. Jednalo se o agresivní chování romské klientky, kterou měla pod svými křídly. (Slečna K.) „stalo se mi, že začala být vůči mě agresivní a to nejen slovně, ale i fyzicky. Komunikace s ní byla velmi obtížná, protože nechtěla spolupracovat.“ Klientka ji začala fackovat v tu chvíli nevěděla, zdali má nebo nemá zavolat policii. (Slečna K.) „nechtěla jsem v tu chvíli hned na ní volat policii, myslela jsem, že to zvládnou.“

Možné řešení dilematu

Sociální pedagogika je obor pracující s lidmi, tudíž záleží, jaký vztah si ke svým klientům pracovník vytvoří. Neměla by to být vztah kamarádský, ale spíše založený na vzájemné autoritě. Autorita by měla vyzařovat ze samotného nitra pracovníka, měl by mít autoritou přirozenou. Jinak hrozí nebezpečí uplatňování moci pracovníka nad svými klienty. Potom není možné si vytvořit s klienty bezpečný a důvěryhodný vztah. Je důležité ke každému přistupovat individuálně a upřímně.

Paní S. má na problematiku překročení hranic pracovníka a klienta jednoznačný názor: „já to mám opravdu tak nastavený, že tohle není úplně jakože neprofesionální a to mám zakódovaný a přesto nejede vlak, samozřejmě se snažím klientům pomoc nebo zprostředkovat to co já jakoby můžu a osobní rovinu to nepřekročí.“ S dilematem související s problematickým vztahem s klienty se doposud nesetkala.

Respondenti se shodují hromadně – je to psychicky náročná práce, kde je těžké se každému zavděčit. Někdy je těžké navázat kontakt založený na důvěře s klientem, který nechce spolupracovat. Nespolupracující klienti by pak mohli patřit mezi dilematické příklady. Paní M. pracující na OSPODU v Brně pracuje hodně s klienty z vyloučených lokalit, jedná se o romské občany. S nimi je často těžké se domluvit natož navázat slušný vztah. Často nechtějí respektovat Vaši osobnost.

Řešením tohoto dilematu je individuální přístup založený na vymezení jasných hranic vztahu pracovníka a klienta. Jak většina respondentů uvedla, hodně záleží i na

osobnosti pracovníka a na jeho přirozené autoritě. Špatné je se nad klienty povyšovat a nutit je si myslet, že je pracovník něco více než jsou oni. Paní R. to vidí následovně: „*nesmíte v klientech probudit něco jako, aby si mysleli, že jste kamarádi, my tu nejsme od toho se kamarádit, my jsme tu od toho, abychom jim nabídli pomoc, kterou buď přijmou nebo ne.*“

Případ agresivní klientky respondentky slečny K. dopadl tak, že na šetření k ní musela chodit s kolegyní ve dvou a v případě náznaku dalšího útoku na její osobu by již kontaktovala policii. Klientce též bylo doporučeno psychiatrické vyšetření.

Pan T. musel případ své klientky předat kolegyni: „*řešili jsme to na poradě i případový konferenci a dohodli jsme, že to tak bude lepší, když ten spis předám.*“ Pan T. se mi svěřil, že ho toho dilema velmi tížilo, snažil se s klientkou domluvit, ale jak sám říká: „*nebylo to normální.*“ Chtěl jí pouze poskytnout pomoc a podporu, najít jí slušné zaměstnání, které nutně potřebovala ve své finanční nouzi, aby děti nemusely být umístěny do ústavní péče.

5.4 Etické hodnoty v profesi sociálních pedagogů

Jeden z respondentů si etické hodnoty spojil s osobností sociálního pedagoga, toto bylo zdůvodněno např.: „*myslím si, že aby člověk jednal podle nějakých etických norem musí mít určitý charakter.*“ (Pan T.) Pro paní M. je důležitá etická zodpovědnost ke klientům, nahlížet na klienty jako na rovnocenné a snažit se jim pomoci, aby se jejich životní cesta zlepšila. „*Nehodnotit je, fakt je brát a nemluvit o něm tak aby ho to poškodilo po jeho citové stránce prostě jednat s ním jako s parťákem, který si sem přišel pro pomoc a nehledě na to odkud přišel.*“ (paní M.) Není důležitá barva pleti, národnost ani jakým jazykem mluví, důležité je nabídnout mu tu službu z nejbližší stránky. Přijímat klienty, takové jaké jsou i s jejich problémy. Umět s klienty komunikovat nebo projevovat respekt nejen jim, ale i svým kolegům, to považuje za stěžejní paní R.: „*bez podpory kolegů by to už asi spousta lidí nedělala.*“

Informantka slečna K. upřednostňuje upřímný nebo opravdový přístup ke klientům: „*člověk se nepřiklání ani na jednu ani na druhou stranu, ale říkám jim, tak jak to vlastně je nebo bude.*“ Rozhodnutí už je na nich, zdali převezmou odpovědnost a uvědomí si „*ano mám problém a chci ho řešit*“ nebo pomoc nepřijmou.

Pan T. mimo toho, že přikládá důležitost osobnosti pracovníka, tak jeho předním zájmem v jeho profesi je spokojenost rodiny, se kterou pracuje. Snaží se, aby rodiče převzali

rodičovskou odpovědnost za svoje děti, tzn. aby ta rodina se „uzdravila.“ Naopak nemá rád, když klienti si přejí, aby pracovník pan T. za ně přebíral odpovědnost. Jak dodává: „*je to jejich problém, já jsem tu od toho, abych jim pomohl.*“

V rozhovoru s respondenty k etickým hodnotám mě zajímalo, jak pohlíží na etický kodex a zdali jim může pomoci při řešení dilematických situací. Většina respondentů si etický kodex spojila se svojí školou, kde se o tom učili. Zdali ho někdy použili ve své praxi, tak z těchto odpovědí jsem byla rozporuplná. Uvedu následující příklady odpovědí mých informantů. Paní M. říká o etickém kodexu: „*asi jak by se měl sociální pracovník chovat, ale vím je to z dob školy, ale teď už jsem ho dlouhou dobu neviděla, ale myslím si, že se podle něho řídím.*“

Slečna K. se směje a říká: „*ježiši no etický kodex, to jsme se myslim učily na vošce.*“ Přiznává, že při své profesi ho nikdy nepoužila, důležité prý je rozhodovat se hlavou. Pan T. reagoval následovně: „*a co jako s ním? Já ani nevím, co v něm pořádně je (smích).*“

Paní R. se domnívá, že ji etický kodex nemůže pomoci při řešení problémových nebo dilematických situací: „*neobsahuje žádnou tabulku, kde by přesně bylo, jak v takových situacích postupovat, teda aspoň myslim (smích).*“ Za důležité považuje rozhodovat se dle svého rozumu nebo s pomocí svých kolegů, etický kodex považuje pouze jako za teorii. Paní S. reaguje obdobně jako předchozí respondenti, učila se o etickém kodexu ve škole a považuje ho pouze za teoretická základ, avšak v praxi je důležité rozhodovat se podle sebe.

5.5 Prevence etických dilemat

V tomto tematickém celku mě zajímalo, jestli etická dilemata zasahovala do osobních životů respondentů, nebo zda může škola nějakým způsobem ovlivnit tyto situace či budoucí pracovníky na toto připravit nebo jak v rámci prevence funguje u informantů supervize.

To jestli vám práce (dilemata) bude zasahovat do Vašich životů, záleží na osobnostně vyrovnaném pracovníkovi dle slov paní S.: „*aby dokázal odolávat stresu, aby na sobě pořád pracoval, celoživotně se vzdělával, školil a aby nedošlo k nějakému vyhoření čili asi nějaká ta prevence syndromu vyhoření.*“ Sama respondentka ctí určité zásady zdravé psychohygieny. Snaží se oddělovat práci od soukromí, ve volném čase se ráda věnuje svým koníčkům. Již nějaká ta léta v praxi má odpracované, tak už trochu ví, kde jsou její hranice. S paní S. souhlasí i paní M. dle jejích slov záleží na charakteru každého pracovníka. Sociální

pracovník na OSPODU by měl být hlavně psychicky odolný, pak se nemůže stát, aby si práci pouštěl natolik k tělu, aby to mohlo ovlivnit jeho soukromý život. Psychicky odolný pracovník je důležitý charakterový rys i pro slečnu K, která si svoji odolnost pracně budovala.

Vzápětí doplňuje poznámku, kdy jí jisté dilematické situace zasahovaly do soukromí, tj. v případě časového tlaku ze strany vedení a nedostatečného věnování se klientům, tak jak by přála: *„tyto dvě priority se dostávají do střetu a teď já přemýšlím k čemu se přiklonit.“* Někdy je v takovém časovém presu, že zůstává po pracovní době v kanceláři, aby vše stihla.

Pro pana T. je to psychicky náročná práce nad kterou doma občas přemýšlí. Jak podotýká: *„někdy jako přemýšlím i doma, jak by se to dalo udělat nebo udělal jsem to správně?“* I on se snaží dodržovat správnou psychohygienu jako např. relaxováním. Groteskně dodal, že pokud se bude cítit na okraji vyhoření, změní práci, aby to nemělo dopady na jeho klienty.

Respondenti se v rámci tohoto tématu shodují na jediném – dilematům se na OSPODU předcházet nedá, je to součástí jejich profese a musí s nimi počítat každodenně. Paní M. to dokazuje svým výrokem: *„asi úplně se jim nedá předcházet, prostě ty v naší profesi budou vždycky s tím musíte počítat.“* S tímto výrokem se ztotožňuje slečna K.: *„myslím si, že vždycky se něco najde (smích) nejde tyto problematické situace úplně vymazat.“* Důležité jim je čelit a umět je vyřešit. Pan T. se domnívá, pokud se člověk rozhodne pro práci na OSPODU, musí počítat s dilematickými situacemi a pomocí má být týmová spolupráce. Též doplňuje, že toto závisí i na životních zkušenostech, tím co si člověk prošel, co viděl a kde je potřeba jak říká: *„zachovat si čistou hlavu“*.

Jeden z dotazů se týkal připravenosti sociálních pedagogů školou na možná etická dilemata. Podotýkám, že všichni informanti mají vystudované buď vysoké školy nebo vyšší odbornou školu v tomto oboru. Výsledkem byl fakt, že škola dokáže sociální pedagogy připravit hlavně z teoretické stránky. Nejdůležitější je ovšem praxe. Paní S. říká: *„možná teoreticky ano, ale stejně se potom člověk dostává do těch situací a na to Vás žádná škola nepřipraví.“* Dobré je mít teoretický základ, ale praxe je nenahraditelná. Dle slov paní M. je také škola hodně o teoretických základech, které považuje sice za důležité, praxe je však důležitější. Pan T. je toho názoru, že sociální pedagogové by neměli mít pouze střední školu, ale spíše vystudovanou vysokou školu, kde se mohou připravit na určité problematické

situace v praxi. Ztotožňuje se s názorem, že praxe je stěžejní: „*člověk si to fakt musí odpracovat, aby tu svoji profesi dělal dobře a uměl v tom chodit.*“

S těmito názory moc nesouhlasí respondentky slečna K. a paní R. Slečna K. odůvodňuje: „*až člověk začne pracovat, tak se toho hodně naučí.*“ Paní R. je toho názoru, že to jakou školu člověk vystuduje není důležité (hl. co se týká vysoké školy) dle jejích slov je důležitý přístup pracovníka k profesi, tzn. to, jakou důležitost tomu pracovník přiřazuje.

Pokud hovoříme o prevenci u etických dilemat, nesmím zapomenout na supervizi, která je pro profesi sociálního pedagoga významná. V rámci těchto institucí by měla být pravidelná, ale bohužel ne vždy má takový efekt, který by měla mít. Proto jsem se rozhodla na toto zeptat mých respondentů. Třem z pěti informantů vyhovují skupinové supervize na jejich OSPODU. Posledním dvěma respondentům vyhovují spíše intervize než skupinové supervize. Pro paní S. je supervize přínosná: *musím říct, že tohohle toho si hrozně cením, protože nikdy jindy není čas na to rozebrat někde naše pracovní problémy, takže to vnímám jako velice cenný.*“ Supervize ji byla nápomocná při řešení některých dilematických situací (viz. popis případu). Paní M. vnímá supervizi podobným pohledem a to i díky skvělé externí paní supervizorce a kolektivu. K tomuto názoru se přidává i pan T.: „*hlavně kolegové hodně pomůžou, takže my tam vždycky debatujeme nad nějakým případem a říkám jako pomohlo my moc.*“

Slečna K. pracující na NRP hodnotí skupinovou supervizi jako pro ni nepřínosnou. Důvodem je nedůvěra ke kolektivu, bojí se, že by řešení případů nezůstalo pouze v supervizi a druhým důvodem je chování supervizorky, která supervize vede. (Slečna K.) „*paní supervizorka, která ji vždycky vede, je taková dominantní.*“ Toto chování hodnotí jako nevhodné pro supervizi. Dle ní jsou pak supervize ztrátou času. Mnohem radši upřednostňuje intervize. Paní R. má podobný názor. Jejím důvodem proč jí skupinové supervize nevyhovují je, že kromě kolegyně a kolegů se zúčastňuje vedoucí odboru a její zástupkyně. Takže zde převládá strach, který nutí pak každého mlčet.

Paní S. vyřkla velmi zajímavou myšlenku, jak pohlíží na prevenci etických dilemat. Pojala jí osvětově, tzn. úplně od začátku všech problémů. Dle jejích slov se má začínat už informovaností na školách, kde se má u dětí vzbuzovat povědomí o těchto negativních jevech. (Paní S.) „*pak bychom třeba nemuseli žádný etický dilemata řešit*“ uzavírá.

5.6 Shrnutí výzkumné části

Rozhovory probíhaly celkem s pěti respondenty. Jednalo se o čtyři ženy a jednoho muže, kteří se lišili délkou vykonané praxe na OSPODU za to všichni mají vystudované vysoké nebo vyšší odborné školy v oboru. Dvě z respondentek pracují na oddělení náhradní rodinné péče spadající pod OSPOD, ostatní řeší přímo agendu sociálně právní ochrany dětí. Řešená etická dilemata se proto od sebe lišila.

Z rozhovorů jsem vydefinovala pět základních okruhů nebo kategorií. Okruh týkající se etických dilemat byl rozdělen do jednotlivých subkapitol, dle výpovědí informantů, potýkající se s jednotlivými dilematy. Jedná se o kapitoly role sociálního pedagoga na OSPODU v praxi, pojetí etického dilematu pracovníky, nejčastěji řešená etická dilemata, kapitola týkající se etických hodnot a prevence u dilemat. Kapitola nejčastěji řešených dilemat byla rozčleněna na další subkapitoly dle výpovědí informantů. Na konci kapitolky každého dilematu jsem uvedla možné řešení.

V úvodu mého výzkumného šetření uvádím, jakou roli mají sociální pedagogové na OSPODU, protože ze známosti tuším, že se neliší od práce sociálního pracovníka. Toto se mi z výpovědí respondentů potvrdilo. Skutečně jejich náplň práce se nijak neliší od role sociálního pracovníka (pro upřesnění v diplomové práci někde uvádím místo soc. pedagoga soc. pracovníka). Tyto dvě odlišné profese nebyly od sebe stále rozlišeny, alespoň co se týká této sociální služby.

Protože se diplomová práce týká etických dilemat nemohlo mě nezajímat, co si informanti představují pod pojmem etické dilema. Shodli se na určitých možnostech, které jedinec má a tyto možnosti jsou rozporu. Pracovník se ovšem musí k jedné z nich přiklonit a určitým způsobem se rozhodnout. Mnozí též uvádí morální dilema. Důležité stále je postupovat dle zákona a nepoškodit klienta ani sebe. Práce na OSPODU řeší každodenně dilemata, se kterými se pracovníci musí vyrovnávat. Dle slov respondentů jde hlavně o práva dětí a rodin a Vy se snažíte pro ně nalézt, co možná nejlepší možnost.

Nyní popíšu jádro celé diplomové práce a tím je okruh týkající se nejčastějších etických dilemat řešených respondenty. Hlavním dilematem tížící každého pracovníka OSPODU je otázka, zda dítě nechat v biologické rodině nebo ho umístit do náhradní rodinné péče. To je takové nejdiskutovanější téma týkající se sociálně právní ochrany dětí. Někdy je rozhodnutí lehké a to když např. přijdete do rodiny na šetření a vidíte v jak hrozném stavu se dítě nachází. Zde je jednodušší umístit dítě do ústavní péče. Pak jsou tu pomyslné hranice,

kdy pracovníci neví, jakou možnost zvolit. Řešení je dlouhodobé a na bázi multidisciplinární spolupráce různých oborů.

Respondentky pracující na NRP popsaly dilemata spojená s pěstounskou péčí, kterou mají na starost. Jedno dilema se týkalo případu chlapce v pěstounské péči prarodičů, kdy chlapec vyžadoval být v péči matky. Ta však nebyla kompetentní k tomu se o chlapce starat. Respondentka se tak rozhodovala mezi DD se školou, matkou a otcem nebo prarodiči, kde chlapec odmítal být. Konečným řešením byl dětský domov se školou. Podobné dilema řešila další respondentka s profesionální pěstounskou péčí, kdy pěstounka odmítala kontakt dítěte s biologickou matkou. Dítě navíc nemělo o kontakt s matkou zájem. Nakonec se podařilo komunikací najít vhodný způsob kontaktu matky s dítětem. Podporu jim vyjádřily kolegyně a řešením bylo konání se případové konference.

K předchozímu se váže další dilema, které se týká pěstounské péče a souvisí s citovým navázáním až lpěním či závislostí dítěte na pěstounskou rodinu. Toto se týká PP na přechodnou dobu, která trvá určitou dobu, než se dítě bude moci zase vrátit anebo nevrátit do své přirozené rodiny. Jak respondentky podotkly, sice se do této formy péče dostávají spíše kojenci, ale pokud jde už o starší dítě většinou u něj adaptační proces v novém prostředí je dlouhodobá záležitost.

Poslední dilemata se týkají manipulace dětí rodiči nebo, jak bylo zjištěno tomu může být i naopak a problému dodržení hranic mezi pracovníky a klienty. Informanti pracující přímo na OSPODU uvádí, že k manipulaci nejvíce dochází při rozvodovém řízení rodičů, přičemž k tomuto využívají různé techniky, aby získali dítě na svoji stranu. Případy manipulace jsou četné při podezření na syndrom CAN, kde hojně dochází k psychické manipulaci až vyhrožování. Manipulace nejsou schopni pouze rodiče, ale i děti. Toto se často stává, když např. dítě nechce být v péči u jednoho z rodičů. Děti mohou demonstrovat sebevraždu, vymýšlet si různé nepravdivé teorie nebo citově vydírat. Jak uvedli respondenti řešení je komplikované, protože Vy se často můžete pouze domnívat, že rodiče s dítětem manipulují, jinak je tomu u syndromu CAN. Při vyhrožování sebevraždou u dítěte musí respondenti okamžitě jednat.

Závěr výzkumné části se týká témat etických hodnot informantů v jejich praxi a prevence u etických dilemat. Respondenti uváděli hodnoty pro ně důležité jako např. etická zodpovědnost ke klientům, přistupovat k nim bez předsudků, projevovat si vzájemný respekt nebo pomoci jim nalézt lepší životní cestu. Jeden z respondentů si spojuje etické hodnoty

s osobností pracovníka. Součástí tématu je pomoc etického kodexu při řešení dilemat. Jak bylo zjištěno od respondentů, etický kodex je pro ně pouze pojem, který se učily někdy ve škole.

Poslední kapitola prevence se týkala supervize nebo zasahováním etických dilemat do jejich životů. Některým informantům skupinová supervize vyhovuje a pomáhá, jiným spíše vyhovuje individuální supervize. Respondenti se shodli na nemožném předcházení etických dilemat, neboť toto je jejich každodenní součástí. Uvedli též psychickou náročnost této práci a někteří na toto myslí i v soukromí. Přesto se snaží dodržovat jisté zásady psychohygieny, aby se vyhnuly syndromu vyhoření. Mezi takovou nejčastější prevencí patří oddělování soukromí od práce nebo věnování se ve volném čase koníčkům. Jedna z respondentek uvedla dvě věci, které se neustále střetávají a tj. časový tlak ze strany vedení a nedostatečné věnování se klientům. Z tohoto důvodu někdy pracuje přesčas.

6 DISKUSE

Cílem diplomové práce bylo zjistit, jaká etická dilemata museli nebo aktuálně musí sociální pedagogové řešit na OSPODU nejvíce. K hlavnímu cíli byly stanoveny čtyři dílčí cíle týkající se pojmu etické dilema, řešení etických dilemat, etických hodnot v praxi sociálního pedagoga nebo popřípadě, zda dilemata zasahovaly do osobních životů respondentů. Respondenty jsem vyhledávala velmi těžko, což mělo dva důvody. Prvním důvodem bylo, že jsem potřebovala speciálně sociální pedagogy a ne sociální pracovníky i když se jejich role na OSPODU nijak neliší. Druhým důvodem byl poměrně velký nezájem o rozhovor oslovených osob z časových důvodů. Přes nepříznivou dobu, která panovala, jsem zúčastněné vyhledala na základě známosti a též rozesíláním emailů do OSPODŮ téměř po celé republice. Zpětná vazba byla malá, přesto se mi podařilo nalézt pět informantů. Rozhovory probíhaly telefonicky a nahrávány byly na diktafon. Troufám si poznamenat, že se mi podařilo hloubkově prozkoumat tuto problematiku a se získanými daty jsem mohla zodpovědět výzkumné otázky.

V úvodu mého rozhovoru mě zajímalo, jaká je role sociálního pedagoga na sociálně právní ochraně dětí a zda se v něčem rozlišuje od profese sociálního pracovníka. Toto již definuji v teoretické části, kde jsem podle bakalářské práce ve výzkumu autorky Voráčkové pátrala, jak ona rozlišuje obecně role sociálního pedagoga a sociálního pracovníka. Zjistila jsem, že ač všichni zúčastnění mého výzkumu mají vysokoškolské vzdělání v oboru sociální pedagogika na OSPODU působí jako sociální pracovníci. Kompetence sociálních pedagogů vyplývají ze zákona o sociálně právní ochraně dětí (zákon č.359/1999 Sb.). S tímto se ztotožňují odpovědi respondentů v interpretaci výzkumu. Co hojně informanti zmiňovali je, že je to práce s problémovými rodinami, ve kterých může být dítě ohroženo na zdraví či životě. Jejich rolí je též klienty motivovat ke změně nebo vést rodiny k zodpovědnosti. Důležitý je stále opakovaný zájem a práva dětí.

Dostávám se k prvnímu dílčí otázce a to je pojetí etického dilema. Musím uznat, že jsem měla trochu pocit zaraženosti ze strany respondentů vůči této otázce, nakonec jsme ji společnými silami zodpověděli. Jedna z účastnic si etické dilema spojila s morálkou, což jistě spolu koresponduje. Pojem morálka uvádím v teoretické části jako např. dle autora Jankovského, který morálku definuje jako soubor mravních norem.⁹⁸ Informanti se často ztotožňují se slovem možnosti, tzn. etická dilemata jsou jisté možnosti, které se v podstatě

⁹⁸ JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003. Str. 24.

nedají využít, ale ten pracovník se musí mezi nimi rozhodnout. Nepřekročím tím rozhodnutím hranice nebo nepoškodím klienta? Je to mnohdy o zvolení menšího zla. Etickým dilematům se nelze na OSPODU vyhnout, shodují se respondenti.

V další výzkumné otázce bylo cílem zjistit, jaká etická dilemata pracovníci na OSPODU vyřešili. Z rozhovorů bylo zjištěno pět hlavních dilemat, se kterými se účastníci setkávají nejčastěji. Stěžejním prvkem je dilema odebírání dětí z jejich vlastních rodin. Toto je palčivé téma snad pro každého. Informanti se shodují na nesnadných situacích v případě odebírání dítěte z rodiny. Jsou však situace, které toto řešení vyžadují. To je v případě ohrožení dítěte na zdraví. Pokud je to možné řešením je péče jiné osoby z rodiny. V literatuře je téma odebírání dětí hojně diskutovaným tématem. Tím to se hodně zabývá doc. Matoušek, které ve svých publikacích toto téma probírá. Uvádí zde, že pokud jsou v rodině shledány nepatrné problémy je dobré s rodinou pracovat nikoliv dítě hned umístit mimo rodinu.⁹⁹

Jak jsem již uvedla do svého výzkumu jsem zahrнула i respondenty z NRP. Tato dilemata se týkají pěstounské péče příbuzenecké a profesionální neboli PP na přechodnou dobu. U dlouhodobé PP se jednalo o případ chlapce, který odmítal být v péči prarodičů. Přál si bydlet u své matky, kde byly naprosto nevyhovující podmínky. V té chvíli se nabízely dvě možnosti. Buď chlapec půjde do DD se školou nebo zůstane v péči prarodičů. Nakonec se chlapec umístil do DD se školou, kde měl dokončit základní školu. Ani za tuto možnost nebyla pracovnice ráda, v tu chvíli to bylo pro chlapce nejlepší řešení. Druhá respondentka řešila odmítání kontaktu ze strany pěstounky s biologickými rodiči dítěte. Komunikace s ní byla obtížná, přesto se podařilo dohodnout podmínky setkávání.

Třetím typem dilematu byla citová závislost dětí v pěstounské péči. Je pravdou, že do PP na přechodnou dobu jsou umíšťovány především kojenci, výjimkou, ale nejsou starší děti. Právě u nich může nastat problém citové svázanosti na pěstounskou rodinu. Dítě prochází tzv. adaptačním procesem zvykání si na nové prostředí. Některé děti přechod odmítají, což se může projevat vzdorovitým chováním, tam se poté adaptační proces prodlužuje. Respondentky se s takovými situacemi setkaly a označují je jako možné dilema. Přístup k takovému dítěti vyžaduje trpělivé chování, protože jinak může u dítěte dojít např. k citové deprivaci.

⁹⁹ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Státní orgány sociálněprávní ochrany dětí. Dobrá praxe z pohledu rodin a pracovníků*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova (nakladatelství Karolinum), 2016. Str. 67.

Předposlední řešené dilema se týká manipulace rodičů s dětmi nebo děti manipulující se svými rodiči. Tímto se opět zabývá doc. Matoušek ve svých publikacích. Jednu z nich jsem použila do své teoretické části. Dle Matouška jsou manipulace nejčastější při rozvodu, s čímž se ztotožňují výpovědi respondentů. Proto by se měli řádně prošetřit aspekty u obou rodičů a poté se rozhodnout, jaká péče bude pro dítě nejvhodnější. Rodiče umí používat různé techniky, aby dokázaly dítě získat na svoji stranu a hlavně do péče. Toto stěžuje pracovníkům rozhodování, protože se většinou můžou pouze domnívat, že jde o manipulace. Ale i děti umí občas překvapit čeho jsou schopné. Od vyhrožování sebevraždy až k citovým vydíráním. U tohoto se musí sociální pracovníci rozhodovat velmi rychle nikdy nemáte jistotu, že dítě sebevraždu dokoná.¹⁰⁰

Posledním zmiňovaným dilematem je vztah pracovníka a klienta, tzn. hranice jejich vztahu. Respondentky se shodují, že jako ženy matky od dětí tuto problematiku vnímají citlivěji. Jeden z respondentů hovořil o platonickém zamilování se ze strany klientky. Též záleží na osobnosti pracovníka, jak si dokáže nastavit mantinely vztahu s pracovníkem. Narušením hranic může být i agresivní chování ze strany klientů, což se shoduje z výpovědi jedné z informantek. Touto problematikou se zabývá i autorka Plačková ve výzkumné části bakalářské práce, která hovoří o angažovaném a neangažovaném pracovníkovi.¹⁰¹

Poslední kategorie se týkají etických hodnot pracovníků a prevence etických dilemat. Nejčastěji uváděné etické hodnoty účastníky výzkumu jsou např. etická zodpovědnost, rozum, nepředpojatost, vzájemný respekt jak ke klientům, tak ke kolegům, opravdový, upřímný přístup aj. Zde bych si dovolila citovat z publikace pana Úlehly, který považuje za důležité vztahy mezi pracovníky, které se pak odráží vůči klientům. Do kapitoly prevence jsem zařadila dopady etických dilemat na soukromí respondentů. Tuto kategorii jsem prevencí nazvala, protože zde zjišťuji, zdali škola může nějakým způsobem sloužit jako prevence těchto dilemat. Aby dopady dilemat na soukromí pracovníků byly co nejmenší záleží na jeho osobnosti. Informanti se shodují na psychicky odolném pracovníkovi.

¹⁰⁰ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Státní orgány sociálněprávní ochrany dětí. Dobrá praxe z pohledu rodin a pracovníků*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova (nakladatelství Karolinum), 2016. Str. 68.

¹⁰¹ PLAČKOVÁ, B. *Postoj sociálních pracovníků OSPOD k etickému dilematu ve vybrané oblasti*. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita. Fakulta sociálních studií. Katedra sociální politiky a sociální práce, 2016. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/zf9zf/bp_final.pdf

K prevenci jsem zmínila i supervizi, která může sloužit k jistému předcházení nebo pomoci při řešení. Jedno je jisté na OSPODU se nelze etickým dilematům vyhnout.¹⁰²

¹⁰² ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat. Učebnice metod sociální praxe*. 3 vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2005. Str. 113-114.

ZÁVĚR

Ve své diplomové práci jsem se věnovala tématu etických dilemat sociálních pedagogů na OSPODU. Při hledání informací k mému tématu jsem si všimla, že téma etických dilemat je sice tématem mnoha kvalifikačních prací, ale co se týká etických dilemat na OSPODU, tak takových prací nebylo moc hloubkově zpracováno.

V teoretické části se zabývám obecným pojetím sociálně právní ochrany dětí, co se týká platné legislativy ochrany práv dětí a rodin nebo role sociálního pedagoga na OSPODU. Dále definuji profil sociálního pedagoga, tzn. jakými osobnostními předpoklady by měl disponovat nebo jaké kompetence v rámci OSPODU má. Dotýkám se též kapitoly etiky v sociální pedagogice, kde uvádím definice od různých autorů. V souvislosti s etikou zmiňuji základní pojmy pro pochopení další problematiky. Poslední kapitolou jsou široce vymezená etická dilemata, která uvádí různá literatura. Jedná se skutečně obecně popsaná dilemata, detailnější popis se nachází ve výzkumné části. Opomenout jsem nemohla důsledky, které pracovníkům přináší. Závěrem jsem se stručně dotkla etického kodexu sociálních pracovníků, který mi přišel pro tuto problematiku vhodný zmínit.

V praktické části bylo cílem zjistit, jaká etická dilemata museli sociální pedagogové nejčastěji v rámci své praxe řešit. Do výzkumné části byl zvolen kvalitativní výzkum realizovaný pomocí polostrukturovaných rozhovorů. Výzkumu se zúčastnilo celkem pět respondentů s různou délkou praxe a vysokoškolským vzděláním. Hlavní cíl výzkumu a dílčí zvolené otázky se podařilo splnit. Zajímalo mě, co si informanti představují pod pojmem etické dilema, jaké řešení našli při svých dilematech, jaké etické hodnoty jsou pro ně nejdůležitější nebo, zda dilemata zasahují do jejich osobních životů.

Z výzkumu bylo zjištěno, že respondenti řeší pět základních okruhů dilemat. Týkají se odebrání dětí z biologických rodin nejčastěji z důvodu týrání a zanedbávání. Dilematická je pomyslná hranice mezi tím, zda se přiklonit k odejmutí dítěte nebo dát rodině šanci a dlouhodobě s ní pracovat na změně. Důležité je, aby dítě pocítilo to teplo a lásku domova pro svůj zdravý tělesný a psychický vývoj. Další dilemata se týkaly NRP pěstounské péče, kde může docházet k citové závislosti dítěte na pěstounské rodině nebo odmítání kontaktu ze strany pěstounské rodiny dítěte vůči biologickým rodičům. Poslední dilemata se týkaly manipulací rodičů s dětmi nebo naopak, kde bylo zjištěno, že rodiče manipulují se svými dětmi nejvíce při rozvodu a využívají k tomu různé prostředky. K manipulacím dochází i obráceně, tzn. děti vs. rodiče. Z výzkumu vyplývá, že i děti hodně vyhrožují sebevraždami

nebo používají citové vydírání. Posledním diskutovaným tématem byly hranice vztahu pracovníka a klienta. Profesionální hranice se dají snadno překročit, pokud si pracovník nevyjasní s klientem jasnou mez. Toto dokazuje např. platonické zamilování se klientky, agresivní chování ze strany klientky nebo lítostivé pocity respondentek jako pracovníček ženského pohlaví a navíc matek svých dětí. Výzkumnou část uzavírají kategorie etických hodnot a prevence etických dilemat, kde bylo zjištěno, že za nejdůležitější hodnoty považují respondenti např. etickou zodpovědnost, vzájemný respekt ke klientům i kolegům, upřímnost a kongruentnost, přístup bez předsudků, rozum aj. To, jak hodně etická dilemata zasahují do osobního života respondentů závisí do jisté míry na jejich osobnosti. Informanti považují za důležité psychickou rezistenci. K prevenci a řešení etických dilemat slouží i supervize, která jak jsem zjistila je pro někoho přínosem a pomocí pro jiné však ztrátou času. Dodala bych jediné – etická dilemata budou na OSPODU vždy přítomna neboť je do jisté míry součástí této profese.

Diplomová práce by mohla sloužit sociálním pedagogům na OSPODU nebo studentům jakožto budoucím sociálním pedagogům, ale i všem, které toto téma zajímá. Stále existují doposud neprobádaná témata, ke zkoumání se nabízí např. jak pohlíží samotní klienti na etická dilemata, která s nimi úzce souvisí.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Seznam použité literatury

- 1) FISCHER, O., MILFAIT, R. A KOL. *Etika pro sociální práci*. Praha: JABOK, 2008. ISBN 978-80-904137-3-3.
- 2) GUGGENBÜHL-CRAIG, A. *Nebezpečí moci v pomáhajících profesích*. 1.vyd. Praha: Portál, s.r.o., 2007. ISBN 978-80-7367-302-4.
- 3) JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. 1. vyd. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-329-6.
- 4) JANEBOVÁ a KOL. *Sešit sociální práce (4/2015). Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce*. 4.č. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2015. ISBN 978-80-7421-089-1.
- 5) KALÁBOVÁ, H. *Etika v pomáhajících profesích*. Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Katedra sociálních studií a speciální pedagogiky, 2011. ISBN 978-80-7372-749-9.
- 6) MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Státní orgány sociálněprávní ochrany dětí. Dobrá praxe z pohledu rodin a pracovníků*. 1.vyd. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3336-7.
- 7) MATOUŠEK A KOL. *Základy sociální práce*. Vyd. 2. Praha: Portál, a.s., 2007. ISBN 978-80-7367-331-4.
- 8) MÁTEL, A a KOL. *Aplikovaná etika v sociální práci*. Brno: Vysoká škola zdravotnictví a sociální práce sv. Alžběty, 2010. ISBN 978-80-89271-89-4.
- 9) MÜHLPACHR, P. *Sociální práce*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004. ISBN 80-210-3323-1.
- 10) NOVOTNÁ, J., FEJT, V. *Sociálně-právní ochrana dětí*. 1. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2009. ISBN 978-80-86723-77-8.
- 11) NEČASOVÁ, M. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2001. ISBN 80-210-2673-1.

- 12) ŠÍP, M., HÁJKOVÁ, Z. *Vzdělávání jako cílený rozvoj kompetencí. Soubor doporučení pro optimalizaci systému vzdělávání pracovníků OSPOD*. 1.vyd., Praha: MPSV, 2019. ISBN 978-80-7421-163-8.
- 13) ÚLEHLA, I. *Umění pomáhat. Učebnice metod sociální praxe*. 3 vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2005. ISBN 80-86429-36-9.
- 14) VRTIŠKOVÁ, M. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Tribun EU s.r.o., 2009. ISBN 978-80-263-0017-5.

Seznam elektronických zdrojů

- 1) Bláha, L. „*Jak si povídat, aby to byl výzkum, aneb i rozhovor má svá pravidla*“. [online] [cit.-2021-07-07]. Dostupné z: <https://www.pf.ujep.cz/wp-content/uploads/2019/03/6-Rozhovor-pravidla.pdf>
- 2) CRESWELL, W.J. IN HENDL, J. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. [online]. [cit. 2021-03-30]. 1. vyd. Praha: Portál, a.s., 2005. ISBN 80-7367-040-2. Dostupné z:https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/882806/mod_resource/content/1/06%20Hendl%20C%20J.%20-%20Kvalitativn%C3%AD%20v%C3%BDzkum%3B%2024-63.pdf
- 3) Etický kodex sociálního pracovníka. [online]. [cit. 2021-02-20]. Dostupné z: https://www.apsscr.cz/ckfinder/userfiles/files/Etick%C3%BD%20kodex_Profesn%C3%AD%20svaz_verII.pdf
- 4) GOJOVÁ, A. *Sborník studijních textů pro sociální kurátory*. [online]. [cit. 2021-02-16]. Dostupné z: https://projekty.osu.cz/sockur/dok/publikace/gojova_a-sbornik_st_textu.pdf
- 5) GROLMISOVÁ, M. *Etická dilemata sociálních pracovníků dlouhodobě pracujících v rámci orgánu sociálně-právní ochrany dětí*. Bakalářská práce. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Fakulta sociálně ekonomická, 2020. Dostupné z: <file:///C:/Users/Verca/Downloads/Bakal%C3%A1%C5%99sk%C3%A1+pr%C3%A1ce+-+Grolmsov%C3%A1.pdf>

- 6) GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. [online] [cit. 2021-07-07]. Brno: Nakladatelství Paido, 2000. ISBN 80-85931-79-6. Dostupné z: <https://docplayer.cz/46262871-Uvod-do-pedagogickeho-vyzkumu-peter-gavora.html>
- 7) HORÁČKOVÁ, V. *Nejčastější dilemata a jejich řešení v sociální práci s romskými klienty*. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové. Ústav sociální práce, 2015. Dostupné z: <https://theses.cz/id/yg450q/15340755>
- 8) HRUŠKOVÁ, V. *Etická dilemata pracovníků v sociálních službách při práci se seniory*. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Zdravotně sociální fakulta, 2013. Dostupné z: https://theses.cz/id/onwa0l/Bakalsk_prce_Veronika_Hrukov.pdf
- 9) CHEUNG HUI CHING, CH. *Ethical decision-making framework in adolescent pregnancy from a gender perspective: Insights on empowering clients*. [online]. [cit. 2021-02-15]. Dostupné z: https://web.swk.cuhk.edu.hk/images/content/undergraduate/document/SOWK_2020_2015-02-16_T1_Tutorial_Paper_-_Charmaine_Cheung.pdf
- 10) Kritéria kvality výzkumu. [online PDF]. [cit.-2021-08-07]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/fsp/jaro2013/np2019/um/Kriteria_kvality_vyzkumu.pdf
- 11) NATIONAL ASSOCIATION OF SOCIAL WORKERS. *Ethical Dilemmas*. [online]. [cit. 2021-02-15]. Dostupné z: <https://www.naswma.org/page/114>
- 12) PEMOVÁ, T., PTÁČEK, R. *Sociálně-právní ochrana dětí pro praxi*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2012. [online PDF]. [cit. 2020-12-07]. Dostupné z: <http://nadacesirius.cz/soubory/prilohy/manual-spod-pro-praxi.pdf>
- 13) PLAČKOVÁ, B. *Postoj sociálních pracovníků OSPOD k etickému dilematu ve vybrané oblasti*. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita. Fakulta sociálních studií. Katedra sociální politiky a sociální práce, 2016. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/zf9zf/bp_final.pdf

- 14) ŘIHÁČEK, T., ČERMÁK, I., HYTYCH, R. a KOL. *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. [online PDF]. [cit. 2021-03-30]. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013. ISBN 978-80-210-6382-2. Dostupné z: file:///C:/Users/Verca/Downloads/Kvalitativni_analyza_textu_ctyri_pristup.pdf
- 15) STRAUSS, A., CORBINOVÁ, J. *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. [online PDF]. [cit-2021-03-30]. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. ISBN 80-85834-60-x Dostupné z: file:///C:/Users/Verca/Downloads/STRAUSS_A_CORBINOVA_J-Z%C3%A1klady%20kvalitativn%C3%ADho%20v%C3%BDzkumu-1.pdf
- 16) Sociálně-právní ochrana dětí - obecný úvod. [online]. [cit.-2020-12-05]. Dostupné z: <http://www.ospod.cz/informace/obecne/>
- 17) ŠVARÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a KOL. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. [online PDF]. [cit.-2021-03-30]. 1.vyd. Praha: Portál, a.s., 2007. ISBN 978-80-7367-313-0. Dostupné z: file:///C:/Users/Verca/Downloads/%C5%A0%C5%A0_kap.%201%20a%202.pdf
- 18) VORÁČKOVÁ, L. *Koncepce profilu sociálního pedagoga*. Brno, 2007. Bakalářská práce. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. Katedra sociální pedagogiky. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/ohtip/KONCEPCE_PROFILU_SOCIALNIHO_PEDAGOGA.pdf
- 19) Zákony pro lidi – zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí. [online]. [cit. 2020-12-05]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>.
- 20) Zákon č. 89/2012 občanský zákoník. [online]. [cit. 2020-06]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89>
- 21) Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. [online] [cit. 2020-12-20]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>
- 22) ZELINKOVÁ, P. *Etická dilemata sociálních pracovníků Orgánu sociálně-právní ochrany dětí*. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Filosofická fakulta. Ústav pedagogických věd. Andragogika, 2016. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/y81qp/Diplomova_prace_Zelinkova.pdf

SEZNAM TABULEK

Tabulka č.1: Kódování rozhovorů

Tabulka č.2: Charakteristika účastníků výzkumu

PŘÍLOHY

Příloha č.1 – Informovaný souhlas

Příloha č.2 – Ukázka rozhovoru

Příloha č. 1 – Informovaný souhlas

Informovaný souhlas s poskytnutím rozhovoru a dalších informací pro výzkum na téma:

Etická dilemata sociálních pedagogů na OSPODU

Řešitelka: Veronika Fulínová

Prohlášení:

Souhlasím s nahráváním rozhovoru a s poskytnutím informací, které se týkají uvedeného tématu.

Rozumím tomu, že moje účast ve výzkumu je dobrovolná a že mohu rozhovor nebo spolupráci kdykoli ukončit.

Rozumím tomu, že nemusím odpovídat na otázky, které by byly pro mě nepříjemné

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že nahrávky budou po přepsání rozhovoru smazány.

Byl/a jsem seznámen/a s tím, jakým způsobem bude při zpracování dat a zveřejnění výsledků výzkumu zajištěna anonymita, která znemožní identifikaci mé osoby.

Souhlasím s tím, aby anonymizované úryvky z rozhovoru byly součástí publikovaných výsledků výzkumu.

Jméno a příjmení:

Datum a podpis:

Příloha č. 2 – Ukázka rozhovoru

Co si představujete pod pojmem etické dilema?

„No je to vlastně morální dilema dá se to uchopit v podstatě jako nějaká možnost, nejlepší možnost mezi více nabízenými možnostmi, které defacto nejsou nějak jako úžasný, ale prostě dá se říct prostě, že v tý sociální práci nebo v oblasti náhradní rodinné péče narážíme stále na etická dilemata ve vztahu hlavně k těm našim klientům v těch náhradních rodinách.“

Jak vypadá Vaše práce na NRP?

„Máme na starosti děti, které jsou svěřeny do pěstounské péče, tzn. pěstounská péče příbuzenecká, to jsou většinou prarodiče, teta, strýc i starší sourozenec, pak je tam pěstounská péče dlouhodobá, profesionální, kdy jsou krajským úřadem vytypováni pěstouni a je jim svěřeno dítě, které potřebuje NRP. My vlastně jezdíme asi 1× za dva měsíce do těchto pěstounských rodin. Potom co se týká profesionální pěstounské péče, tak tito pěstouni mají povinnost se vzdělávat a toto vzdělávání je buď formou četby povinné literatury nebo přednášky nebo je to vzdělávací pobyt. Pak máme pěstouny, které nedoprovázíme a tam jezdíme čistě za dítětem a to jednou za půl roku, kdy sepišeme takovou souhrnnou zprávu o výkonu pěstounské péče, tzn. my vidíme, jak ta rodina funguje a jestli tam nejsou nějaké vážné problémy. Pak je to agenda pěstounské péče na přechodnou dobu, což je vlastně péče o dítě v takové jako krizové situaci než se vlastně upraví ty poměry v biologické rodině anebo se zjistí, že ty rodiče prostě neumí vykonávat rodičovskou odpovědnost vůči dítěti. Troufám si říci, že tato forma péče je zvlášť pro starší děti dost náročná...“

Vaše kolegyně my již i tomto problému něco říkala, prosím přibližte mi toto více

...

„Ano určitě u strašících dětí a u tohoto typu péče může docházet k obtížím v tom adaptačním procesu dítěte na nové prostředí a někdy se pěstounská péče prodlouží než se najde nové řešení pro dítě a nemá cenu, aby dítě, které je v pěstounské péči na přechodnou dobu šlo jinam než do rodiny, jako aby šlo do dětského domova to je špatně že jo. A samozřejmě ty starší děti se můžou navázat na toho pěstouna, což se mi několikrát stalo, ale teď mám spíše miminka, které umisťuji. Takže kolikrát se stane, že se dítě naváže na toho

pěstouna a když má dojít k tomu přesunu k rodičům, tak to dítě to odmítá zvláště, když to rodinné prostředí není příliš uspokojivé.“

Jakým způsobem jste se snažila tuto situaci vyřešit?

„Dohodly jsme se s kolegyněmi na naší poradě na dalším postupu. Já jsem pak hlavně sama v sobě řešila, jako neudělala jsem něco špatně? Myslím si, že jsem udělala všechno tak jak jsem měla, v čemž mě utvrdily i kolegyně a vedoucí. Schůzky probíhaly tak jak měly, byly pravidelné, prostě to dítě se podle mě zvykalo hodně dobře. Nicméně musely jsme čekat, dítě se teda hned neumístilo a probíhal další adaptační proces.“

Nakonec jste dítě umístily do biologické rodiny?

„Ano, nakonec jo, akorát to myslím trvalo asi další měsíc, zjišťovalo se vlastně proč odmítalo svoje rodiče, když ty vytvořené podmínky pro dítě jako co se týče žití bylo v pořádku. Tím hlavním důvodem bylo, že by se mu stejskalo, bálo se, že už nikdy tu svoji pěstounku neuvidí. Je mu se vlastně v její péči hodně líbilo.“

Řešila jste někdy nějaké etické dilema ve vztahu k vašim klientům?

„Měla jsem klienta jako dítě v pěstounské rodině u prarodičů, které do určité doby prospívalo, pak se u něj dostavila puberta, kde se zhoršil prospěch a prarodiče to velmi těžce nesli a vyvíjeli na dítě takový nepřiměřený nátlak, pak se začalo cítit v péči prarodičů ne moc dobře, takže tu nastaly takové ty mezigenerační problémy, protože prarodičům bylo skoro 70 let a mému klientovi bylo v té době 14 let. Mimo to se chlapec začal zajímat o rodinnou historii a zjistil, že má matku, která ale o něj nejevila zájem. Matka pochází ze sociálně slabých poměrů a inteligence je u ní snižená, žila takovým dost nepřizpůsobivým stylem života, kdy svěření chlapce do její péče by nebylo nejlepším řešením. Jenže chlapec toužil po tom být s tou mámou. A teď se řešilo co bude lepším řešením jestli má zůstat v péči prarodičů, kde má bezpečné prostředí, sice chlapec to vnímá jako nepopulární, protože prarodiče mu neustále domlouvají kvůli špatným známám anebo zvolit péči mámy, ke které chlapec by chtěl raději. Matka i přes nezájem o chlapce se tomuto nebrání a chtěla ho zpět do péče ...“

Která varianta byla lepší v této situaci?

„No nakonec se rozhodlo, že se zkusí dát chlapec do péče matky a začne se tím, že bude s matkou trávit pár dní v týdnu. Chlapec byl šťastný a s matkou se mu líbilo, protože

nemusel plnit školní povinnosti a měl volný režim, takže samozřejmě péče matky nefungovala, tak jak měla. Ale ten chlapec je tak spokojený, jenže takto to nemůže pokračovat. Chlapec se rapidně zhoršil ve škole, měl i dvojku z chování a začal kouřit marihuanu a matka si našla romského přítele, který nepracoval... “

Toto je velmi nesnadná situace, zajímá mne, jak popřípadě s kým jste toto dilema vyřešila?

„Vlastně se konala případová konference, kde se sešli teda matka, otec, paní psychologka, psychoterapeutka, sociální kurátorka, protože se tam objevovali poruchy chování a třídní učitel, kde se navrhlo, zdali by nebylo lepší kdyby chlapec nastoupil do dětského domova se školou, kde by mělo určitý režim a hlavně aby dokončil základní školu s tím, že podal návrh k soudu, že teda matka neposkytuje dítěti řádnou výchovu a péči. Chlapec byl umístěn do DD se školou, kde má rok na to, aby dokončil základní školu a defacto ani jedna možnost není úžasná. Samozřejmě, že se stalo to, že chlapec začal s dětského domova utíkat a měl i propustky k tý mámě a stýkal se i s babičkou, ale bohužel ta máma nemá na něj dobrý vliv a objevil se i táta, který projevil zájem a že by chlapec mohl být i u něj. Jenže táta je alkoholik bez práce, takže ani to není pravé východisko. Od začátku se hledá nějaká cesta, která by vyhovovala a byla ku prospěchu, ale hledá se to menší zlo a není to dobrá volba. Takže tenhle případ se táhl poměrně dlouho a babička se obviňovala jako z nedobré péče a měla samozřejmě citový vztah k tomu vnukovi. Potom ještě navštěvovali středisko výchovné péči, kde se zúčastňovali psychoterapie. Jako byla jsem z toho rozčarovaná, stále jsem neveděla, jestli je to dobře, ptala jsem se kolegyň, jak by oni postupovaly, ty mě dodávaly sílu a ujišťovaly mě, že je toto správný. Abych to shrnula v tu danou chvíli bylo nejlepším řešením chlapce nechat v dětském domově.

Myslíte si, že může škola připravit budoucí sociální pracovníky či pedagogy na tyto různé dilemata?

„No já mám taky dálkovou formou dodělanou vošku sociální práci a musím přiznat, že kdybych byla nepolíbená tou praxí a měla bych jenom tu teorii, možná teoreticky ano, ale stejně se potom člověk dostává do těch situací a na to Vás žádná škola nepřipraví, toto je v praxi strašně individuální a samozřejmě, že je dobrý znát nějaký ten teoretický kontext a dobrý je prakticky si to zažít, asi jako samotná teorie může toho člověk připravit jako co ho čeká a my v rámci školy jsme jako měly taky nějaké praktické příklady, kde jsme měly rozdělené role a někdo hrál klienta a někdo pracovníka, jako škola s tím dokáže pracovat a

potom v praxi je to ještě něco jinýho, takže škola dokáže připravit, ale ta praxe je taky nenahraditelná.“

Může vám etický kodex pomoci při řešení dilematických situací?

„No to nevím, co vim je, že jsme se to učily kdysi ve škole, pamatuju si, že jsme z toho měly test (smích). Ale asi si nemyslím, že by mi mohl nějak pomoci při řešení dilemat, teda třeba jako teorie dobrý, ale praxe je jiná, to se musíte rozhodovat podle sebe.“

Stalo se Vám někdy, že by byli Vaše hranice s klientem narušeny?

„Ne, ne to nikdy, já to mám opravdu tak nastavený, že tohle není úplně jakože neprofesionální a to mám zakódovaný a přesto nejede vlak, samozřejmě se snažím klientům pomoc nebo zprostředkovat to co já jakoby můžu a osobní rovinu to nepřekročí, takže nejsem s klienty kamarádka, která tam přijede na kafe.“

Napadá mě ještě dilema spojené s institucí...

„Myslíte třeba přehršle papírování?“

Ano např. povíte mi více prosím...

„Tak samozřejmě, že ano, ale tahle práce to obnáší, to jsou různé zprávy, které musíte podávat soudu, prostě psát si záznamy, ze všech telefonů, aby to bylo dokladovaný co se řeší, abychom měli nějaký podklad k tomu a musíme dělat věci, které se po nás chtějí, tak teď třeba když jsme na home office doma, tak se zaměřujeme na tu administrativu. Chce se po nás třeba různé aktivity jako např. co vylepšit na našem oddělení nebo, jak se zapojíme, abychom byli nějak přínosní, takže to je spousta takových jako nabalovaných činností k té hlavní práci, které ne vždy jsou vhodné, když např. nestíháme.“

Dá se těmto dilematům nějakým způsobem předcházet?

„No v naší praxi asi úplně ne, protože to musíme brát tak jak to je, tzn. dle mého názoru vždycky se v této oblasti s nějakým dilematem setkáme a netýká se to pouze tyto oblasti, ale celé sociální práce. Já bych to ještě pojala osvětově. Když uvedu příklad, tak je to třeba prevence ve školách, kde se informuje o těch sociálně patologických jevech, tzn. týrání atd. Takže podle mě je asi důležité začít úplně od začátku, tzn. informovat děti ve školách. Pak bychom třeba nemusely žádný etický dilemata řešit.“

Které osobní hodnoty jsou pro Vás nejdůležitější v rámci této profese?

„ No tak aby samozřejmě ten pracovník byl osobnostně vyrovnaný, aby dokázal odolávat stresu, aby na sobě pořád pracoval, celoživotně se vzdělával, školil a aby nedošlo k nějakému vyhoření čili asi nějaká ta prevence syndromu vyhoření. Já osobně se snažím oddělovat práci od mého soukromého života čili trávím čas hodně s mojí rodinou, mám dvě děti, manžela, jezdíme rádi na různé výlety, na kole, v létě k moři. Ve volném čase ráda čtu, chodím na procházky se psem a prostě snažím se nějakým způsobem na tu práci nemyslet. Já už mám nějaké roky v této profesi odpracované i když jsem pracovala předtím na LDN, takže já si troufám říct, že už trochu vím jak se bránit, abych jako profesně nevyhořela. Ve vztahu ke klientům se snažím přistupovat pozitivně abych jim dokázala poradit, vyslechnout, zprostředkovat.

Míváte pravidelnou supervizi?

„Ano, ano míváme, teď teda vzhledem ke covidu je vše zrušené, jinak máme skupinové supervize v podstatě jednou za měsíc, kde můžeme rozebírat pracovní problémy, kde supervizorka nás nabádá a kolegové se nám snaží pomoci různými náměty a musím říct, že tohohle toho si hrozně cením, protože nikdy jindy není čas na to rozebrat někde naše pracovní problémy, takže to vnímám jako velice cenný. Protože když to srovnám s minulou prací, tak tohle tam vůbec nebylo byt' to bylo náročnější . Vnímám to jako dobrou věc nebo poučit se zase z případů někoho jiného, je to určitě výborná věc.

Někdy pracovníci v pomáhajících profesích říkají, že supervize pro ně nemá žádný význam a je to pro ně jen „plýtváním času“...

„Hmm mě docela právě pomáhá jako v takových těch dilematech vlastně jak už jsem říkala ten případ s tím chlapcem, který šel nakonec do domova, že teda jako já jsem byla tak nějak pořád přesvědčená, že našel konečně tu matku, jestli by se jí neměla dát nějaká ta šance, ještě když ten prospěch šel takhle dolů a když jsem to řešila na supervizi, tak mi paní supervizorka řekla no ale dovede si představit 14 letého kluka v maringotce? Jo že prostě mě zase navedla jakože za tohle za to já už to musím brát tady z tohohle toho pohledu jiného,

jsem sice osobnostně hodná paní i když bych jim to přála, ale z úhlu té špatné péče matky to musíte brát prostě takhle. Takže v tomhle dilematu mi to hodně pomohlo.“